

LASTEN ÄÄNI KUVIKSI

Huuskola Sini & Pusa Tanita

LASTEN ÄÄNI KUVIKSI

Huuskola Sini ja Pusa Tanita

Opinnäytetyö, kevät 2014

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Diak Etelä

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK) + lastentar-
hanopettajan virkakelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Huuskola, Sini & Pusa, Tanita. Lasten ääni kuviksi. Diak Etelä, syksy 2014, 57 s. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK) + lastentarhanopettajan virkakelpoisuus.

Opinnäytetyö on osana toiminnallista hanketta, jonka toteutimme päiväkodissa keväällä 2014. Lapset saivat valokuvata omasta mielestään päiväkodin kivoimman ja tyhmimmän asian. Valokuvaamalla lapset pääsivät ilmaisemaan itseään ja opettelemaan uuden menetelmän. Tavoitteena oli lisäksi mahdollistaa lasten osallistuminen varhaiskasvattajan kanssa päiväkodin toiminnan ja tilojen suunnitteluun kertomalla mielipiteitä päiväkodin toiminnasta ja ympäristöstä sekä kehittää lasten itsetuntoa antamalla heille mahdollisuuden vaikuttaa toimintaan.

Kohderyhmänä olivat järvenpääläisen päiväkodin 3-5 – vuotiaat lapset. Lisäksi hankkeeseen osallistuivat epäsuorasti päiväkodin työntekijät, joita haastatelimme valokuvausprojektin jälkeen. Haastattelu oli kvalitatiivinen eli laadullinen ja siinä selvitettiin työntekijöiden mielipiteitä hankkeesta. Haastattelun avulla pyrittiin lisäksi selvittämään aikovatko työntekijät ottaa jatkossa huomioon lasten mielipiteet kasvatusympäristöstä. Haastatteluun osallistui pieni määrä työntekijöitä, joten työntekijöiden mielipiteiden analysointi jäi melko vähäiseksi.

Valokuvia otettiin monesta eri kohteesta ja lapset tykkäsivät projektiin osallistumisesta. Yhteensä sekä kivoja että tyhmiä kuvia otettiin 80. Kuvauskohteet olivat lelut ja leikkivälineet, päiväkodin ympäristö, ihmissuhteet ja vuorovaikutus sekä päiväkodin toiminta. Lapset sanoittivat ottamansa valokuvat. Valokuvaushanke sai paljon näkyvyyttä, koska se oli menetelmänä monelle uusi. Valokuvista järjestettiin näyttely julkiselle paikalle ja päiväkodin omiin tiloihin. Annoimme lisäksi haastattelun paikallislehteen koskien lasten ottamia valokuvia.

Avainsanat: itseilmaisuus, lapsilähtöisyys, osallisuus, valokuvailmaisuus, varhaiskasvatus

ABSTRACT

Huuskola, Sini and Pusa, Tanita. Children's pinions about early childhood education accomplished by using photographing as a method. Language: Finnish. Järvenpää, Autumn 2014, 57p. Diaconia University of Applied Sciencis. Degree Programme in Social Services. Degree: Bachelor of Social Services.

The aim of the thesis was to find out children's opinions about early childhood education so that the employees could develop the environment and the activities. Photographing was used as a method so that children had the opportunity to take pictures of the best and the stupidiest place or thing in the day care centre. By taking pictures, children showed their opinions. The aim of the thesis was also to improve children's self-esteem by giving the change to participate.

The study was implemented during the spring of 2014 and participants were from 3 to 5 year-old children. Day care centre employees were also interviewed about photographproject. The interview was qualitative.

The study achieved a lot of attention, because it was a new method in early childhood education. We organized exhibition in the local cafeteria and in the day care centre. We also were interviewed by a local newspaper about our project. The subjects of the photographs had a lot of diversity. Children liked photographing and participating in the project.

Keywords: self-expression, participation, photographing, early childhood education

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 TYÖN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	10
2.1 Varhaiskasvatus	10
2.2 Lasten taidekasvatus	12
2.3 Lapsilähtöisyys	13
2.4 Osallisuus	15
2.5 Valokuvailmaisuus	18
3 VALOKUVAUSHANKE	20
3.1 Hankkeen tarkoitus	20
3.2 Hankkeen mahdolliset riskit	22
3.3 Hankkeen tavoitteet	23
4 TOIMINNAN KUVAUS	25
5 HANKKEEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS	28
6 HANKKEEN MENETELMÄT	30
7 KUVIEN KERTOMAA	33
7.1 Valokuvien analysointi	33
7.2 Valokuvat teemoittain	34
7.2.1 Lelut ja leikkivälineet	36
7.2.2 Päiväkodin ympäristö	38
7.2.3 Ihmissuhteet ja vuorovaikutus	40
7.2.4 Päiväkodin toiminta	42
7.3 Työntekijöiden vaikutukset lasten kertomuksiin	43
7.4 Lasten mielenkiinnon vaikutus kuvien sanoitukseen	45
8 KUVIEN SANOITUS	47
8.1 Kielen kehitys	47
8.2 Lapsen iän vaikutukset kuvien sanoitukseen	48
9 TULOKSET, JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	51
LÄHTEET	56

1 JOHDANTO

Päivähoitolaissa määritellään, että päivähoidon tavoitteena on tukea päivähoitossa olevien lasten koteja näiden kasvatustehtävässä. Lisäksi päivähoidon tehtävänä on yhdessä kotien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä. Päivähoidon tulee omalta osaltaan tarjota lapselle jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet, lapsen kehitystä monipuolisesti tukevaa toimintaa sekä lapsen lähtökohdat huomioon ottaen suotuisa kasvuympäristö. Päivähoidon tulee myös edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä sekä tukea lapsen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatus, ottaen huomioon lapsen iän ja yksilölliset tarpeet. (Laki lasten päivähoitosta 1973.)

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (1989) edellyttää lapsen hyvinvoinnin edistämistä. Hyvinvoinnin edistäminen tapahtuu esimerkiksi kehittämällä ympäristöä siten, että kaikki lapset saavat parhaan mahdollisen alun elämälleen ja kaikilla on mahdollisuus kehittää yksilöllisiä kykyjään turvallisessa ja lasta tukevassa verkostossa. Päiväkodissa hyvä oppimisympäristö mahdollistaa lapsen hyvinvoinnin edistämisen. Laadukkaalla varhaiskasvatuksella on nuoruusikään saakka ulottuvia positiivisia vaikutuksia ja hyvän varhaiskasvatuksen ansiosta ehkäistään lasten ja nuorten impulsiivista käyttäytymistä. Impulsiivinen käyttäytyminen tarkoittaa hätiköimistä, pitkäjänteisyyden sekä harkinnan puutetta. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa on asetettu tavoitteeksi hyvinvoiva lapsi. Tähän tavoitteeseen pyritään lapsen arvostamisella ja kuuntelemisella. Lapsen kaikinpuolinen hyvinvointi on edellytyksenä lapsen kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. (Kronqvist 2012, 14-15.)

Päivähoidossa leikillä on merkittävä osuus lapsen kehityksessä ja sen ohjaamisessa sekä lapsen tukemisessa. Leikin kautta tutustutaan erilaisiin materiaaleihin ja toimintatapoihin, sekä opitaan uusia asioita. Luovat toiminnot, kuten piirustus, maalaus, musiikki ja liikunta kehittävät lasta monipuolisesti. Lapset oppivat esimerkiksi ilmaisemaan itseään, ymmärtämään esteettisyyttä ja kehittämään motorisia taitoja. Valokuvaus on myös luovaa toimintaa ja näin ollen se

on yhtenä lapsen kehitystä tukevana toimintana. Lasten valokuvailmaisuus on eräänlaista käsityötä, sillä se vaatii tarkkuutta ja kädentaitoja. Käsityöt puolestaan harjaannuttavat lasten hienomotorisia taitoja ja valokuvilla on tärkeä osuus lapsen mielikuvituksen kannalta. Valokuvatessa lapsi oppii lisäksi keskittymään. (Peltonen 2004, 32-33.)

Hanke toteutettiin järvenpäälaisessä päiväkodissa kevään 2014 aikana. Toive valokuvausprojektin järjestämiseksi tuli järvenpäälaisen päiväkodin johtajalta, päiväkodin työntekijöiden koettua aiheen hyödylliseksi ja ajankohtaiseksi. Kyseisessä päiväkodissa on neljä ryhmää, joista kolme on 3-6 –vuotiaille ja yksi nuoremmille. Hankkeen ideana oli antaa lapsille mahdollisuus ilmaista itseään valokuvauksen avulla ja antaa lapsille mahdollisuus vaikuttaa kasvatusympäristöön ja toimintaan. Antamalla lapselle mahdollisuuden vaikuttaa omaan kasvatusympäristöönsä ottamalla kuvat päiväkodin kivoimmasta ja tyhmimmästä asiasta, pyrimme samalla kehittämään lasten itsetuntoa ja tunnetta siitä, että he ovat tärkeitä ja osaavat. Näin ollen mahdollistimme lasten osallisuuden.

Hankkeeseen osallistuivat kaikki päiväkodin 3-5 –vuotiaat lapset, yhteensä noin 40 lasta. Rajasimme osallistujat alle esikouluikäisiin, koska järvenpään päivähoidon yhtenä toimintamallina oli toimintakautena 2013–2014 valokuvaus ja kaikille Järvenpään kaupungin esikouluikäisille lapsille annettiin mahdollisuus osallistua Vähäx valottaa –festareille toukokuussa 2014 kuvaamalla eläinaiheisia kuvia. Valokuvaushankkeen avulla halusimme mahdollistaa alle esikouluikäisten lasten osallistumisen valokuvailmaisuun. Suunnittelimme kuvausaiheet ja päivät työntekijöiden kanssa, mutta toteutimme kuvausprojektin ja näyttelyiden järjestämisen muuten itsenäisesti. Tekemällä opinnäytetyötä varhaiskasvatuksen parissa, saimme tukea omaan ammatilliseen kehitykseen, sillä suoritamme sosionomin tutkinnon lisäksi myös lastentarhanopettajan kelpoisuuden. Valokuvailmaisuus oli meille uusi menetelmä.

Kun lapset olivat kuvanneet, järjestimme lasten ottamista kuvista valokuvanäyttelyn julkiselle paikalle kahvilaan huhtikuussa 2014. Tästä valokuvanäyttelystä tehtiin artikkeli Tuusulanjärven Viikko-Uutiset –lehteen. Toisen näyttelyn järjestimme toukokuussa 2014 päiväkodin tiloihin. Kahvilaan mahtui vain yhdeksän lapsen ottamat kuvat, mutta päiväkodin tiloihin saimme kaikkien ottamat kuvat

esille. Päiväkodissa järjestettävään näyttelyyn kutsuimme lasten vanhemmat ja päiväkodin työntekijät. Keräsimme näyttelyn jälkeen kyselylomakkeilla tietoa päiväkodin työntekijöiltä hankkeen onnistumisesta ja heidän ajatuksistaan lasten ottamista valokuvista. Samalla pyrimme arvioimaan sitä, vaikuttivatko lasten mielipiteet kasvatusympäristön kehittämiseen jatkossa. Hankkeen tavoitteena oli, että lasten ottamista valokuvista olisi päiväkodin työntekijöille jatkossa hyötyä, kun he saivat niiden avulla tietää lasten mielestä kivoimmat ja tyhmimmät asiat päiväkodissa. Tavoitteena oli lisäksi, että lasten mielipiteet otettaisiin vakavasti ja työntekijät pohtisivat kuvausten ja palautteen jälkeen miten he voisivat kehittää varhaiskasvatusta.

Lasten valokuvailmaisun avulla lasten itseilmaisu mahdollistuu ja he oppivat valokuvauksesta samalla uutta. Lisäksi omien mieltymysten valitseminen, itsenäinen päätös kuvattavista kohteista, kuvien toteutuksesta ja valitsemisesta, sekä tunne siitä, että on taitava, kasvattavat lasten itsetuntoa. Pyrimme lisäksi valokuvauksen avulla saamaan lasten äänen kuulumaan päiväkodissa kun valokuvat näytettiin kuvauksen jälkeen työntekijöille ja lasten vanhemmille ja he saivat kuulla lasten mielipiteet päiväkodin ympäristöstä.

Valokuvaushankkeessa toimimme lapsia kunnioittaen ja heidän toiveitaan arvostaen, unohtamatta tehdä valokuvauksesta hauskaa ja lapsenmielistä. Toiminta oli vapaaehtoista, emmekä pakottaneet ketään lapsista osallistumaan tai ottamaan kuvia, jos heistä ei tuntunut hyvältä. Halusimme valokuvailmaisun olevan lapsista kiinnostavaa ja mukaansa tempaavaa. Sillä tavalla mahdollistimme hankkeen onnistumisen ja lapsille uusien kokemusten luomisen. Samalla työntekijät oppivat lapsista uutta ja saivat tietää lasten mielipiteitä päiväkodista. Opinnäytetyössä käytämme sanoja kiva ja tyhmä, koska käytimme niitä sanoja kertoessamme kuvauskohteista lapsille. Emme halunneet vaihtaa sanoja tekstiin, sillä olemme käyttäneet niitä hankkeessa alusta alkaen ja valokuvia tarkasteltaessa on mielestämme hyvä, että käytämme samoja sanoja kuin lasten kanssa kuvattaessa.

Päivi Setälä (2012) on tehnyt Lapsi kuvan takana -väitöstudiumin lasten valokuvailmaisusta. Tutkimus on Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulun väitöskirja. Setälä korostaa teoksessaan, että kuvien avulla tulee tehdä

näkyväksi lasten näkökulma, mutta ei saa yrittää puhua lasten puolesta tai asettua lasten paikalle. Setälä korostaa myös sitä, että mikäli lasten kanssa haluaa käyttää valokuvailmaisua, täytyy olla tietoinen omista rajallisista mahdollisuuksista esitellä ”lapsen ääntä”, sillä lapsen omassa maailmassa tulkitsijana on lapsi itse ja suurin osa näistä tulkinnoista jää aikuisten ulottumattomiin. (Setälä 2012, 31.) Setälä on lisäksi ohjannut ja käsikirjoittanut kymmenosaisen Omas maailmas -lyhytelokuvasarjan (2004), jossa lapset valokuvaavat eri ympäristöissä ja keskustelevat valokuvistaan. Omas maailmas – sarjan materiaali on väitöstutkimuksen aineistoa. Setälä on myös luonut Vähäx valottaa -lasten ja nuorten valokuvafestivaalin ja ohjannut lukuisia lasten ja nuorten valokuvatyöpajoja.

Eronen Jonna ja Wuorinen Tiina ovat tehneet opinnäytetyön liittyen lasten valokuvailmaisuun. Työssä Parempi Suvela: lasten näkemyksiä Suvelan kehittämiseen (2013) lapset ottivat kuvia asuinympäristöstään ja sen tavoitteena oli tukea ja tuoda esille lasten ääntä alueen kehittämisessä. Lapset kuvasivat kohteita, sanoittivat ottamansa valokuvat ja suunnittelivat muutosideoita kuvaamilleen kohteille. Lasten ottamat ja muokkaamat valokuvat olivat myöhemmin esillä näyttelyssä. (Eronen & Wuorinen 2013, 7.)

2 TYÖN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Varhaiskasvatus

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) mukaan varhaiskasvatus on pienten lasten eri elämänpiireissä tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on edistää lasten tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista. Tarvitaan vanhempien ja kasvatuksen ammattilaisten yhteistyötä, kasvatuskumppanuutta, jotta perheiden ja kasvattajien yhteinen kasvatustehtävä muodostaa lapsen kannalta mielekkään kokonaisuuden. (Heikkilä, Välimäki & Ihalainen 2007, 11.) Laadukas varhaiskasvatus tukee jokaisen lapsen yksilöllistä kehitystä, sekä henkilökunnan ja vanhempien vuorovaikutusta siten, että vanhemmat ja varhaiskasvattajat voivat tukea toisiaan kasvatustehtävässä. Laadukas varhaiskasvatus rohkaisee lisäksi vanhempia vaikuttamaan päivähoitokasvatukseen. (Hujala, Puroila, Parrila & Nivala 2007, 176.) Kasvatuskumppanuus lähtee aina lapsen tarpeista. Varhaiskasvatuksen toimintaa ohjaa lapsen edun ja oikeuksien toteuttaminen. Vanhemmat ja varhaiskasvattajat sitoutuvat toimimaan yhdessä lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen prosessien tukemisessa. Vanhemmilla on kuitenkin lastensa ensisijainen kasvatusvastuu, sekä oman lapsensa paras tuntemus. Kasvattajilla on vastuu kasvatuskumppanuuden ja tasavertaisen yhteistyön edellytysten luomisesta. (Heikkilä, Välimäki & Ihalainen 2007, 31.)

Varhaiskasvatus on yhteiskunnan järjestämää, valvomaa ja tukemaa ja se koostuu hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudesta. Varhaiskasvatusta järjestetään valtakunnallisten linjausten mukaisesti varhaiskasvatuspalveluissa, joista yksi keskeisimpiä on päiväkotitoiminta. Varhaiskasvatuspalveluja tuottavat kunnat, järjestöt, yksityiset palveluntuottajat ja seurakunnat. (Heikkilä, Välimäki & Ihalainen 2007, 11.) Kasvattaminen toimintana edellyttää varhaiskasvattajalta erilaisia arvovalintoja, jotka näkyvät esimerkiksi siinä, millä tavalla kasvatusympäristö on rakennettu. Varhaiskasvatuksessa pyritään saavuttamaan lasten ke-

hityksellinen tasapaino, jossa kasvattajilla on mahdollisimman selkeä tieto siitä, millä tavalla kunkin lapsen kehitys etenee. Erilaista varhaiskasvatuksen sisältöjen välistä tasapainoa voidaan tarkastella ymmärryksen, tiedon ja kokemisen perusmuotojen avulla. Kasvatuksessa perusmuotoja on useita ja ne täydentävät toisiaan. Lasten varhaiskasvatuksen keskeiset sisällöt muodostuvat seuraavien orientaatioiden muodostaman kokonaisuuden varaan: matemaattinen, luonnon-tieteellinen, historiallis-yhteiskunnallinen, esteettinen, eettinen ja uskomus-katsomuksellinen orientaatio. (Heikkilä, Välimäki & Ihalainen 2007, 27.)

Päiväkodissa jokaiselle lapselle laaditaan oma varhaiskasvatussuunnitelma yhteistyössä kasvattajien ja lapsen vanhempien kanssa. Varhaiskasvatussuunnitelman toteutumista arvioidaan säännöllisesti ja siinä otetaan huomioon lapsen yksilölliset kokemukset, lapsen mielenkiinnon kohteet, vahvuudet ja lapsen yksilölliset tuen ja ohjauksen tarpeet. Varhaiskasvatussuunnitelma auttaa varhaiskasvattajia havainnoimaan lapsen kehitystä ja puuttumaan mahdollisiin ongelmiin ajoissa. (Heikkilä, Välimäki & Ihalainen 2007, 32-33.) Varhaiskasvatussuunnitelma laaditaan prosessissa ja sen tekeminen alkaa työntekijöiden tutustumiskäynnillä lasten kotona ennen hoidon alkamista, sekä samaan aikaan käydyllä aloituskeskustelulla vanhempien kanssa. Myös lasten ja vanhempien yhteinen tutustuminen päivähoitoon on osa varhaiskasvatussuunnitelmaa. Tämän jälkeen suunnitelma jatkuu lasten ja vanhempien yhteisellä lapsen ”vasu-keskustelulla” ja sen kirjaamisella. Prosessiin kuuluvat myös yhteiset päivittäiset keskustelut lasten tuonti- ja hakutilanteissa, muut yhteiset keskustelut sekä vuorovaikutustilanteet. (Järvenpään kaupunki, 2011.) Varhaiskasvatussuunnitelman tehtävä on kuvata niin kunnan kuin päivähoiton yksiköiden varhaiskasvatusta ohjaavat periaatteet ja toimintatavat. Kussakin päiväkodissa tehdään yksityiskohtaiset suunnitelmat siitä, kuinka tavoitteet ja suositukset siirretään käytäntöön. (Kanninen & Sigfrids 2012, 17).

2.2 Lasten taidekasvatus

Kaikki missä luodaan jotakin uutta, on taidetta. Näin ollen myös leikkiminen päiväkodissa on eräänlaista taidetta. (Haapaniemi-Maula 1996, 70.) Virallisen taidekasvatuksen toteuttaminen on kuitenkin yhtenä osana varhaiskasvatussuunnitelmaa. Taidekasvatus kuuluu varhaiskasvatuksen eettiseen orientaatioon (Heikkilä, Välimäki & Ihalainen 2007, 27). Kasvattajan tehtävänä on tarjota lapsille monipuolisesti taiteellisia kokemuksia, esimerkiksi erilaisia ääniä, värejä ja muotoja. Kasvattajan tehtävänä on lisäksi tarjota lapsille kokemuksia draamasta, musiikista ja tanssista. Taiteen kokeminen on osana leikkiä. (Kaskela & Välimäki 2006, 10.) Valokuvaus on osa taidekasvatusta. Taidetta tekevän ja kokevan lapsen maailmassa on oppimisen iloa, taiteellista draamaa, ääniä, värejä, muotoja, tuoksuja ja eri aistialueiden kokemusten yhdistelmiä. Lapset ovat luonnostaan uteliaita ja mielikuvituksellisia ja taiteen avulla lapsilla on mahdollisuus kokea mielikuvitusmaailmaa, jossa kaikki on mahdollista ja leikisti totta. (Heikkilä, Välimäki & Ihanainen 2007, 23-24.)

Lapsi nauttii taiteesta ja ilmaisusta sekä tehdessään yksin että osallistuessaan erilaisiin tuotoksiin yhdessä muiden lasten tai aikuisten kanssa. Taiteellisen kokemisen ja tekemisen kautta lapsi kehittyy yksilönä ja ryhmän jäsenenä. Varhaiskasvatussuunnitelman ohjeiden mukaan on tärkeää, että kasvattajat dokumentoivat lasten taiteellista toimintaa ja esimerkiksi järjestävät tilaisuuksia, joissa lasten taiteelliset työt ovat esillä. (Heikkilä, Välimäki & Ihalainen 2007, 23-24.) Monessa päiväkodissa lasten piirtämiä tai maalaamia kuvia on päiväkodin seinillä esillä vuoden ympäri. Kuvilla on merkitystä niin päiväkodin kotoisan tunnelman luomisessa kuin vanhemmille tiedottamisessa ja lasten kuvien esittelyssä muille lapsille ja aikuisille.

Taidekasvatuksen yhtenä muotona on itseilmaisuus, jota kutsutaan myös ilmaisukasvatukseksi. Ilmaisukasvatuksen tavoitteena on auttaa lasta ilmaisemaan itseään eri keinoin. Ilmaisukasvatusta on esimerkiksi vuorovaikutus kasvattajan ja lapsen välillä. Vuorovaikutuksessa lasten kanssa edistetään lasten kehitystä ja kasvua. Ilmaisukasvatuksessa tärkein viestijä on kuitenkin lapsi itse ja lapsen halu ilmaista, rohkeus ja monipuolisten taitojen esille tuominen ja niiden ohjaa-

minen ovat ilmaisukasvatuksen onnistumisen ja lasten kehittymisen kannalta tärkeimmät asiat. Ilmaisukasvatuksen päätavoitteena on kehittää monipuolisesti lasten vuorovaikutustaitoja. (Liukko 1998, 9-10.)

2.3 Lapsilähtöisyys

Opinnäytetyön yhtenä teoreettisena lähtökohtana oli lapsilähtöisyys. Varhaiskasvatuksessa työskentelytavan pitäisi olla lapsilähtöinen. Lapsilähtöinen työskentelytapa painottaa opettamisen sijasta tutkimista, oppimista ja itse tekemistä. Lapsilähtöisyys merkitsee lapselle mahdollisuutta kehittää ilmaisuaan, toimintaansa, ajatteluaan ja tunteitaan. (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen 2009, 35.) Varhaiskasvatuksessa lapset tuottavat toiminnan keskeisen sisällön joka päiväisessä toiminnassaan päiväkodissa. Varhaiskasvattajien tehtävänä on osallistua toiminnan ohjaamiseen ja työstämiseen. (Reunamo 2007, 11.) Lapsilähtöinen työskentelytapa ei kuitenkaan aina toteudu, sillä aikuiset suunnittelevat ja aikatauluttavat päivän ohjelman, jolloin kaikkia lasten esittämiä toiveita tai pyyntöjä ei pystytä toteuttamaan.

Lapsilähtöisyys ei voi merkitä pelkästään sitä, että lapsi saa aina haluamansa mukaan ja hänen päähänpistojen armoille jäädään. Lapsi tarvitsee esikuvaa. Aikuisen vastuulla on oman kokemuksensa ja sen antaman tiedon kautta näyttää lapsille toimivansa luonnollisena ja ymmärtäväisenä esikuvana. Jos aikuinen tarjoaa esikuvan sijaan lapsille tasavertaista kaveruutta, aiheutetaan lapselle turvaton tila, jossa ei hallitse kukaan. Lapselle tällainen tilanne merkitsee kaaosta ja liian aikaista omille jaloille työntämistä, mikä ei ole missään nimessä suotavaa eikä kehitykselle kannattavaa. Syvempi lapsilähtöisyys merkitseekin lapsen kehitykseen liittyvän hitauden kunnioittamista. (Jantunen 1996, 13.)

Valokuvaushanketta toteuttaessamme pyrimme lapsinäkökulmaiseen toimintatapaan. Tämä ei kuitenkaan aina onnistunut, sillä meillä oli tietty aikataulu, minä puitteissa valokuvausprojekti oli tehtävä ja jouduimme näin ollen aikataulutamaan myös lasten toiminnan. Jokaiselle ryhmälle oli varattu yksi kuvauspäivä,

joten lapset eivät suoranaisesti päässeet vaikuttamaan siihen, milloin he halusivat osallistua projektiin ja ottaa kuvia. Valokuvausta ohjeistettaessa ja toteuttaessa pyrimme kuitenkin kuuntelemaan ja kunnioittamaan lasten mielipiteitä ja ajatuksia valokuvaamisesta, emmekä esimerkiksi vaatineet heitä ottamaan kuvia tietyssä aikataulussa tai kiirehtimään valokuvauskohteita valittaessa.

Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen tai hankkeen tarkoituksena on tavoitella lasten näkökulmia ja heidän tuottamaansa tietoa. Tämän vuoksi lapset osallistuvat tiedon tuottamiseen. Opinnäytetyössä tiedon tuottaminen koski valokuvien ottamista ja valokuvailmauksen kautta tiedon tuottamista siitä, mitkä asiat päiväkodissa ovat lasten mielestä kivoja ja mitkä eivät. Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa tai hankkeessa projektin vetäjät tai tutkijat eivät voi kuitenkaan koskaan kokea tutkittavan elämää tai päästä hänen ajatuksiinsa täydellisesti. Hankkeen lähtökohta on kuitenkin lapsi- ja yhteisölähtöisyys ja siihen pyritään mahdollisimman tarkasti. (Karlsson 2012, 24.)

Lapsilähtöiseen toimintaan kuuluu lapsen äänen kuunteleminen. Lapsen äänen kuunteleminen voi merkitä monia eri asioita. Ei riitä, että lapset saavat puhua vaan heitä tulee myös ymmärtää. Jotta lapsen äänen kuunteleminen toteutuisi, kasvattajan tulee ymmärtää mikä on lapsesta tärkeää. Lapset tulee ottaa vakavasti antamalla tilaa heidän ajatuksilleen ja aloitteilleen. (Karlsson 2012, 45.) Lapsen kuuleminen on tärkeää, koska kasvattajalle lapsen kuuleminen ja yhteinen vuoropuhelu mahdollistavat syvemmän ja monipuolisemman kuvan lapsesta, lapsen kehityksestä ja kehityksessä tapahtuvista muutoksista. Lapsen kuuleminen auttaa lisäksi kasvattajaa suunnittelemaan ja ohjaamaan pedagogista toimintaa, lapsen osallisuus mahdollistuu ja kasvattaja kykenee lasta kuuntelemalla kertomaan vanhemmille lapsen päivästä mahdollisimman hyvin. (Järvenpään kaupunki, 2011.)

Lapset vastaavat usein pitkiin kysymyksiin lyhyesti, yhdellä tai kahdella sanalla, mikä saattaa hankaloittaa lasten kuuntelemista ja ymmärtämistä. Perinteiseen haastattelutilanteeseen lapsia on vaikea houkutella mukaan, koska se ei ole lapselle luontainen tapa kertoa asioista. Aikuinen ottaa haastattelutilanteissa usein aloitteentekijän ja johdattelevan kyselijän roolin. Tällä tavalla tilanne voi ajautua väkinäiseksi tiedon hakemiseksi, eikä lapsen kuuleminen toteudu.

(Karlsson 2012, 45.) Opinnäytetyössä tiedon väkinäistä hakemista yritettiin välttää ja lapset saivat spontaanisesti kertoa kuvattavasta asiasta. Lapsilta ei haettu lisäselvityksiä tai kerrontaa asioista, jos he eivät itse halunneet kertoa. Tavoitteena oli kuitenkin saada selville, miksi lapsi kuvasi tätä tiettyä asiaa, jonka vuoksi selventäviä kysymyksiä käytettiin tarpeen vaatiessa.

2.4 Osallisuus

Pelastakaa lapset – järjestö on kehittänyt lasten osallisuutta kuvaavan ja mittaavan ohjeistuksen, joka perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen (Practice Standards in Children's Participation, 2005.) Osallisuuden lähtökohtina on järjestön mukaan se, että kaikki toiminta perustuu eettisyyteen ja toiminta on avointa, rehellistä ja vastuullista, lasten osallisuus on merkityksellistä ja vapaaehtoista, toimintaympäristö on lapsiystävällinen ja mahdollisuuksia tarjoava, kaikilla on tasa-arvoiset ja yhtäläiset mahdollisuudet ja aikuisten toiminta on osaavaa ja luotettavaa. Lisäksi lasten osallisuuden lähtökohtana on se, että osallisuus edistää lasten turvallisuutta ja suojelua ja se, että lapsen kuulemiseen liittyy seuranta ja arviointi. (Pelastakaa Lapset ry, 2011.)

Lasten osallisuus tarkoittaa sitä, että jokainen lapsi on itsenäinen toimija, eikä ainoastaan kasvatuksen tai toimenpiteiden kohde. Lapset ovat siis samalla tavalla kuin nuoret ja aikuiset kansalaisia, joiden mielipidettä tulee kysyä. Lapset tulee ottaa mukaan erilaisten päätöksien tekoon ja heitä koskevien asioiden suunnitteluun. (Kronqvist & Kumpulainen 2011, 43.) Lasten osallisuutta ja kuulemista yhteiskunnan palveluissa, kuten päiväkodissa, tulisi korostaa. Osallisuus on lapsilähtöisyyden tapaan vielä hieman epäselvä käsite ja monessa päiväkodissa se mielletään usein pelkäksi lasten osallistumiseksi ja aktiivisuudeksi ilman sellaista yhteisöllisyyttä, johon liittyisi lasten ja kasvattajien tasavertaista toimintaa. (Turja 2012, 46.)

Lapselle osallisuus ja samalla tunne yhteenkuuluvuudesta merkitsevät sitä, että hänellä on mahdollisuus tulla kuulluksi jokapäiväisissä leikeissään ja askareis-

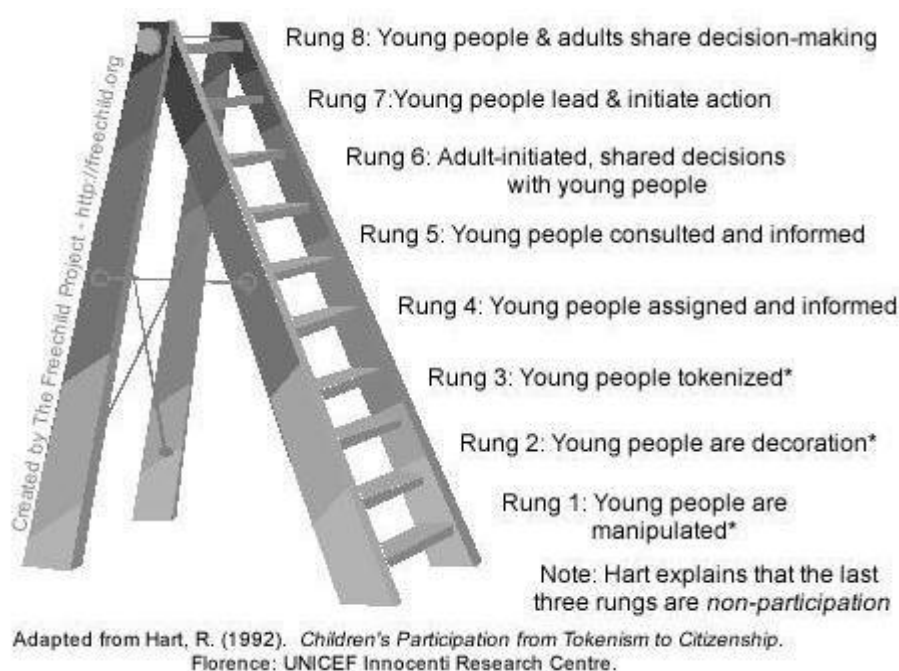
saan. Yhteenkuuluvuuden ja kuulluksi tulemisen lisäksi lapsella tulisi olla mahdollisuuksia vaikuttaa ja osallistua yhteisönsä elämään. (Eskel & Marttila 2013, 78.) Osallisuuteen liittyy myös lasten toimijuus. Toimijuus ilmenee taitona luoda uusia ideoita ja ajatuksia, sekä lasten tunteena siitä, että he voivat itse vaikuttaa kasvu- tai oppimisympäristöönsä. Lapsen kokonaisvaltaisen kasvun ja hyvinvoinnin edistämiseksi on tärkeää tukea lasten toimijuutta arjen kasvuympäristöissä, sillä aktiivinen toimijuus vahvistaa lapsen itsetuntoa ja ymmärrystä siitä, että jokaisen yksilön mielipide on tärkeä. Aktiivinen toimijuus tarkoittaa varhaiskasvatuksessa esimerkiksi sitä, että lapset ovat aktiivisesti mukana suunnittelemassa ja kehittämässä päiväkodin toimintaa. (Kronqvist & Kumpulainen 2011, 44-45.)

Lasten osallistumisen esteenä voi olla aikuisten ja ammattilaisten pelko siitä, että kuuntelemalla ja kysymällä lasten mielipiteitä, he vaarantavat oman auktoriteettinsa kasvattajana tai asemansa asiantuntijoina. Aikuisten kiire ja puutteelliset vuorovaikutustaidot ovat usein esteenä lasten kokemusten selvittämiseen. Aikuiset voivat myös kuvitella tietävänsä asiat paremmin kuin lapset, eivätkä he näin ollen halua kysyä lasten mielipiteitä. Lasten kokemus omasta arjesta on kuitenkin aina ainutlaatuinen ja lapsikohtainen. (Aula 2011, 35.)

Yhtenä valokuvausprojektin tavoitteena oli se, että lapsille annettiin mahdollisuus päästä yhdessä varhaiskasvattajien kanssa kehittämään ja rakentamaan kasvuympäristöä päiväkodissa antamalla ideoita kehittämiseen. Valokuvailmaisun ja päiväkodin asioiden kuvaamisen kautta lapset saivat itse vastuuta ja mahdollisuuksia kehittää omaa kasvuympäristöään ja samalla he saivat uusia oppimiskokemuksia ja pääsivät toteuttamaan itseään heille uudella tavalla, valokuvaamalla. Projektissa lasten osallisuuden tukeminen ja lapsilähtöisyyden tavoittelemineen olivat tärkeässä asemassa.

Roger Hart on luonut vuonna 1992 osallisuuden tikapuut kuvaamaan sitä, miten kasvattajat mahdollistavat lasten osallisuuden rakentumisen ja lasten sijoittumisen osallisuuden eri portaille. Osallisuuden tikapuissa on kahdeksan askelmaa, jotka kuvaavat osallisuuden eri tasoja. Tikapuiden ensimmäisellä portaalla lapset ovat mukana toiminnassa, mutta heidän ajatuksiaan ei kysytä vaan lapsia ohjataan toimimaan. Toisella portaalla lapset osallistuvat, mutta he eivät ym-

märrä tilannetta täysin vaan ovat ”koristeina” ja toistavat aikuisten opettamaa. Kolmannella portaalla lasten mielipiteitä kysytään vain muodon vuoksi. Lapsilla on vain vähän tai ei lainkaan keinoja tuoda omia ajatuksiaan esille. Neljännellä portaalla lapset ovat mukana vapaaehtoisesti ja heidän mielipiteitään kuullaan, mutta aikuiset tekevät päätökset. Viidennellä portaalla lapsilta kysytään heidän mielipiteitään ja ajatuksiaan toiminnasta ja lapsia kuullaan. Edelleen kuitenkin vain kasvattajat suunnittelevat ja johtavat toimintaa. Vasta kuudennella portaalla lapset otetaan mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen, mutta kasvattajat tekevät aloitteen toimintaan. Seitsemännellä portaalla lapset tekevät itse aloitteen toimintaan ja toteuttavat sitä. Kasvattajat pysyvät taustalla toiminnan toteuttamisesta, mutta auttavat lapsia tarvittaessa. Kahdeksannella portaalle kasvattajat ja lapset ovat tasavertaisia ja toiminta on lapsilähtöistä. Lapset ja aikuiset ideoivat, suunnittelevat ja aloittavat toiminnan yhdessä. (Hart 1992, 5-9.)

KUVIO 1. Roger Hartin osallisuuden tikapuut 1992 (Hart 1992, 8).

Opinnäytetyössä osallisuuden tikapuita on käytetty apuna hahmottamaan lasten osallistumista ja lapsilähtöisyyttä valokuvausprojektissa. Tikapuita tarkastellessa opinnäytetyö keskittyy kuudennelle portaalle, jossa lapset otetaan mukaan

suunnitteluun ja toteutukseen jokaisessa vaiheessa. Lasten kanssa tehtiin päätökset, mutta aloite valokuvahankkeelle tuli aikuisilta. Lapset eivät myöskään osallistuneet jokaiseen toteutuksen vaiheeseen, sillä esimerkiksi valokuvanäytelyn toteuttaminen järjestettiin ilman lapsia. Lapsia kuitenkin kuunneltiin ja heidän mielipiteensä ja ajatuksensa olivat välttämättömiä lasten valokuvailmaisun ja samalla hankkeen toteutumiselle.

2.5 Valokuvailmaisu

Valokuvaus on visuaalista ilmaisuja, jossa kuvaajalla on aina kuvatessaan jonkinlainen suhde ilmaisuun. Tällä ilmaisulla tarkoitetaan usein tunteita ja asenteita, joita kuvalla ilmaistaan tai halutaan ilmaista. Valokuvissa tämä ilmaisu liittyy kuvan merkitykseen ja siihen, mitä kuvaajat haluavat kuvallaan sanoa. (Setälä 2012, 18.) Valokuvausprojektissa lapset ilmaisivat ottamallaan kuvilla tunteitaan ja ajatuksiaan. Lapset valitsivat kuvauskohteet sen perusteella, mitkä asiat päiväkodissa tuntuivat heidän mielestään kaikista kivoimmilta ja tyhmimmiltä. Huomasimme valokuvausprojektia järjestäessämme, että lapset poikkeavat aikuisista kuvaajina niin, että lapset eivät miettineet mistä he saisivat otettua parhaimpia tai tarkimpia kuvia. Lapset ottivat kuvat tuntemustensa mukaan välittämättä siitä, miten he saisivat kohteen kuvattua visuaalisesti mahdollisimman hienosti.

Päivi Setälä (2012) on tehnyt väitöstudiumin lasten valokuvailmaisusta. Setälä korostaa teoksessaan, että valokuvat voivat olla lasten äänten antajia. Äänen antamisella Setälä tarkoittaa tässä tapauksessa lasten kuvan tuottamisen tapojen ja ilmaisujen tuomista näkyväksi ja niiden tekemistä ymmärrettäviksi. Kuvien avulla tulee tehdä näkyväksi lasten näkökulma, mutta ei saa yrittää puhua lasten puolesta tai asettua lasten paikalle. Setälä korostaa myös sitä, että mikäli lasten kanssa haluaa käyttää valokuvailmaisuja, täytyy olla tietoinen omista rajallisista mahdollisuuksistaan esitellä ”lapsen ääntä”, sillä lapsen omassa maailmassa tulkitsejana on lapsi itse ja suurin osa näistä tulkinnoista jää aikuis-

sen ulottumattomiin. (Setälä 2012, 31.) Valokuvausprojektia toteuttaessamme keskityimme kuuntelemaan lasta yksi kerrallaan ja annoimme lapsen kertoa oma mielipiteensä. Emme muokanneet kuvia millään tavalla, sillä halusimme nähdä lasten tapoja tuottaa kuvia. Toisaalta tarkoituksenamme oli myös tuoda lasten ilmaisuja näkyville, mikä onnistui ainoastaan säilyttämällä kuvat alkupe-
räisinä lasten ottamina versioina. Emme myöskään muokanneet lasten mielipi-
teitä tai kertomuksia kuvista, sillä tarkoituksena oli tehdä lasten näkökulma nä-
kyväksi juuri kuvien ja sanoitusten avulla. Välttimme myös kuvien tai sanoitusten
liiallista kommentointia, sillä halusimme luoda ilmapiirin, jossa todella arvostim-
me lapsen sanomaa. Saatoimme kannustaa lapsia kuvaamaan tai rohkaista
heitä ottamaan kuvia mistä tahansa aiheesta, jonka he kokivat kivaksi tai tyh-
mäksi, mutta emme antaneet esimerkkejä tai johdatelleet lapsia kuvaamaan
tiettyjä kohteita. Valokuvien alle kirjoitimme kuvatekstit täsmälleen sellaisina,
kuin lapset olivat ne esittäneet, jotta pystyimme toteuttamaan lasten äänen nä-
kyväksi saamisen mahdollisimman perusteellisesti.

3 VALOKUVAUSHANKE

3.1 Hankkeen tarkoitus

Valokuvaushankkeen tarkoituksena oli lasten valokuvailmaisun kehittäminen ja uuden toimintamallin tuominen päiväkotiin. Hankkeen tarkoituksena oli myös opettaa lapsille uusi tapa ilmaista itseään. Tarkoituksena oli lisäksi saada tietää lasten mielipiteitä päiväkodin ympäristöstä ja saadun tiedon avulla selvittää, aikovatko päiväkodin työntekijät ottaa jatkossa huomioon lasten mielipiteet suunnitellessaan toimintaa tai kehittäessään kasvatusympäristöä. Hankkeeseen kuului myös valokuvista järjestetyt näyttelyt, joissa lasten ottamat valokuvat olivat esillä. Näin mahdollisimman monet vanhemmat ja perheenjäsenet näkivät valokuvat ja saivat tietää lasten ajatuksista kasvatusympäristöstä.

2000-luvun lapset ovat usein oppineet kotona erilaisten teknologisten välineiden käytön, esimerkiksi television, soittimien ja pelikonsolien. Teknologian yleistymisen vuoksi olisi toivottavaa, että lapsilla olisi varhaiskasvatuksessa mahdollisuus jatkaa kotona opittujen taitojen kehittämistä käyttämällä teknologiaa. Päiväkodit eivät usein ole riittävän hyvin varustettuja ja monilla kasvattajilla saattaa olla puutteita teknologisissa taidoissa sekä negatiivisia asenteita välineitä kohtaan. Teknologian kehittyminen on ollut niin nopeaa, että varhaiskasvatussuunnitelman perusteita laadittaessa mediakasvatus ja siihen liittyvän teknologian sisällyttäminen ei ole ollut ajankohtaista. (Korkeamäki 2011, 50-51.)

Hanketta toteuttaessa selvitimme, että kyseisessä päiväkodissa kaikilla lapsiryhmillä oli omat kamerat, mutta niiden käyttö ei lasten keskuudessa ollut kovin aktiivista. Kyseisessä päiväkodissa oli kameroiden lisäksi tabletit, jotka päiväkodin esikoululaiset saivat silloin tällöin käyttöönsä. Tableteilla esikoululaiset pystyivät tekemään erilaisia oppimistehtäviä tai pelaamaan. Kameroiden ja tablettien käyttö oli kuitenkin aloitettu vasta toimintakauden 2013-2014 aikana, eikä lapsilla ollut sitä ennen juurikaan mahdollisuuksia teknologian käyttöön päiväkodissa. Yhtenä hankkeen tarkoituksena oli lisätä teknologisten välineiden käyt-

töä varhaiskasvatuksessa ja tutustuttaa lapset tablettien lisäksi myös kameran käyttöön.

Yleensä päiväkotikäisillä lapsilla ei ole ikänsä takia kovin paljoa kokemusta valokuvaamisesta ja siksi he eivät välttämättä osaa käyttää kameran erikoistointoja kuvatessaan. Lasten ottamat kuvat on usein otettu automaattiasetuksilla ilman minkäänlaisia säädöksiä. Lapset ovat kuitenkin yleensä innoissaan oppiessaan ja saadessaan kokeilla uutta. Valokuvailmaisussa tärkeintä on nimenomaan lasten innostus ja halu ilmaista itseään kuvaamalla. (Setälä 2012, 110.) Valokuvaushankkeen tarkoituksena ei ollut opettaa lapsille kameroiden erikoistoimintoja tai visuaalisesti tyylikästä valokuvausta, vaan yksinkertainen ja helppo tapa käyttää kameraa. Lisäksi halusimme muistuttaa lapsia siitä, että valokuvaaminen on hyvä tapa dokumentoida omaa arkea päiväkodissa ja näyttää varhaiskasvattajille tai vanhemmille omia ajatuksia tai mielipiteitä.

Normaalisti valokuvauksessa oleellinen asia on sommittelu, koska se on kuvasa eniten huomiota herättävä aihe heti kuvauskohteen jälkeen. Sommittelun avulla pyritään tuomaan kuvattava kohde mahdollisimman hyvin esille. Valokuvassa ilmaisua ja sommittelua luovat hahmot, muodot, syvyys, perspektiivi, rakenne, pinta, väri, valo ja varjo. Lapsille sommittelu ei kuitenkaan ole oleellinen asia, sillä tärkeintä on saada lapset innostumaan ja nauttimaan valokuvauksesta ja pikku hiljaa opettelemaan kameran käyttöä entisestään. Halutessaan lapsia voi kuitenkin ohjata sommittelussa esimerkiksi niin, että opettaa lapset ottamaan kuvia sillä tavalla, ettei kuvasta puutu osa kuvattavasta kohteesta. Lapsille voi olla vaikeaa sommitella kohdetta kameran näytölle niin, että he saisivat kohteen kokonaan kuvattua. (Setälä 2012, 121-123.) Lasten valokuvailmaisuus – hankkeessa kuvien sommittelulla ei ollut merkitystä, eikä lapsia ohjattu ottamaan kuvia niin, että ne olisivat katsojan mielestä hienosti otettuja tai sommiteltuja.

Valokuvatessa lasten saattaa olla sommittelun osaamisen lisäksi vaikea ymmärtää kuvien perspektiiviä ja kuvissa kuvattuja etäisyyksiä. Tämä koskee sekä valokuvia, että kirjoissa esiintyviä piirrettyjä kuvia. Lapset saattavat esimerkiksi ymmärtää, että lähempänä kuvatut ihmiset ovat isompia kuin taka-alalla kuvatut. Lasten on lisäksi vaikea täydentää kuvien ulkopuolelle jätettyjä yksityiskoh-

tia, jotka aikuiset automaattisesti täydentävät mielessään. Lasten tapa tulkita kuvia eroaa siis huomattavasti aikuisten tavasta ja tämän takia lasten tulkinta esimerkiksi muiden lasten ottamista valokuvista voi poiketa aikuisten tulkinnasta. Kuvan tulkinnan eroavaisuuden takia lasten kanssa valokuvatessa on hyvä kuunnella lasten tarinaa kuvista. (Aerila & Sarmavuori 2010, 38.) Toimimme tällä tavalla ja annoimme lasten itse sanoittaa kuvansa.

3.2 Hankkeen mahdolliset riskit

Riskinä valokuvaushankkeen toteutumisessa oli se, että lapset eivät haluaisi osallistua valokuvaukseen tai heidän vanhemmat eivät antaisi lapsille lupaa osallistua. Riskinä oli myös se, että lapset eivät ymmärtäisi tehtävänantoa tai he seuraisivat toistensa esimerkkiä ja ottaisivat kuvia samoista kohteista, vaikka eivät välttämättä itse kokisi niitä kivoimpina tai tyhmimpinä asioina päiväkodissa. Riskinä oli myös sairastuminen, joko hankkeen vetäjien sairastuminen tai lapsien sairastuminen. Hankkeen toteuttaminen olisi ollut vaikeaa, mikäli toinen hankkeen vetäjästä olisi sairastunut, sillä valokuvauspäivinä tarvittiin molempia hankkeen vetäjiä, jotta kuvista saatiin mahdollisimman tarkka kuvaus. Lisäksi kahden vetäjän läsnäolo oli sen takia tärkeää, että jokaiselle lapselle pystyttiin antamaan tunne, että lapset ja heidän mielipiteensä ovat tärkeitä ja että heitä kuunnellaan.

Riskinä oli lisäksi se, jos lapsia olisi todella vähän paikalla juuri niinä päivinä kun olemme sopineet tulevamme tekemään valokuvausprojektia. Myös kameroiden hajoaminen kesken valokuvausprojektin oli yhtenä riskinä. Riskinä oli lisäksi se, jos näyttelypaikkaa ei olisi onnistuttu järjestämään tai valokuvien tilaamisessa olisi sattunut jotain odottamatonta, eikä kuvia olisi saatu ajoissa esille näyttelyyn.

Kehittämishanke sujui kuitenkin hyvin, eikä mikään yllämainituista riskeistä toteutunut: kaikki lapset halusivat osallistua ja saivat vanhemmiltaan luvan, kumpikaan projektin ohjaajista ei sairastunut, lapset olivat paikalla kuvauspäivinä,

välineet säilyivät ehjinä ja saimme näyttelypaikat järjestettyä. Tärkeintä oli, että kaikki lapset saivat oman mielipiteensä kerrottua ja näin ollen lasten ääni saatiin kuuluviin.

3.3 Hankkeen tavoitteet

Lasten valokuvailmaisuhankkeen lyhyen aikavälin tavoitteena oli kehittää lasten itseilmaisua ja saada lasten ääni kuulumaan päivähoidossa siinä suhteessa, että lapset saavat kertoa mielipiteensä päiväkodin kasvatusympäristöstä ja vaikuttaa siihen. Antamalla lapsille mahdollisuuden vaikuttaa omaan kasvatusympäristöönsä pyrimme samalla kehittämään lasten itsetuntoa ja lasten tunnetta siitä, että he ovat tärkeitä ja osaavat.

Mielipiteiden esille tuominen on tärkeää, koska niillä voi jatkossa olla vaikutuksia kasvuympäristöön. Lyhyen aikavälin tavoitteena oli lisäksi luoda lapsille uusia oppimiskokemuksia valokuvauksen parissa. Valokuvausprojektin tarkoituksena oli myös esitellä lapsille uusi taiteen keino ja kannustaa heitä valokuvaamaan jatkossakin. Lyhyen aikavälin tavoitteena oli lisäksi lasten mielikuvituksen rikastuttaminen ja päiväkodin arjen toimintotapojen monipuolistuminen.

Pidemmän aikavälin tavoitteena oli saada lasten ääni kuulumaan päiväkodissa jatkossakin ja opastaa lapsia siihen, että heidän mielipiteillään on suuri merkitys myös hetkittäisen valokuvausprojektin jälkeen. Hankkeessa tuotettujen valokuvien perusteella sekä vanhemmat että varhaiskasvattajat saivat tietää lasten mielipiteitä päiväkodista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen varhaiskasvatussuunnitelman mukaan varhaiskasvatusympäristön suunnittelussa tulee ottaa huomioon sekä toiminnalliset että esteettiset näkökulmat. Hyvin rakennettu ympäristö kannustaa lasta leikkimään, tutkimaan, liikkumaan, toimimaan ja ilmaisemaan itseään. Lisäksi hyvin suunniteltu varhaiskasvatusympäristö kannustaa toimimaan pienryhmissä, joissa jokaisella on mahdollisuus osallistua keskusteluun ja vuorovaikutukseen. (Heikkilä, Välimäki & Ihanainen 2007, 18.)

Kasvatusympäristön suunnittelu onnistuu parhaiten, kun lapset otetaan suunnitteluun mukaan ja heidän ääntään kuullaan. Lapsen suhdetta ympäristöön ohjaa lapsen kokemukset tai tuntemukset ympäristöstä, ympäristön hahmottaminen eri aistien avulla sekä lapsen kokemukset oikeasta ja väärästä tai hyvästä ja pahasta. (Kronqvist & Kumpulainen 2011, 48-49.)

Jotta lapset tuntisivat ympäristön omakseen, heidän tulisi saada osallistua ympäristön suunnitteluun ja muokkaamiseen. Lapsi kiinnostuu usein sellaisesta, minkä hän kokee itselleen tärkeäksi tai toimintansa kannalta merkitykselliseksi. Ympäristön ilmapiirin luovat ympäristössä olevat ihmiset ja tähän ilmapiiriin vaikuttaa se, minkälaiseksi henkilöt kokevat ympäristön. Päiväkodissa kasvattajilla on ilmapiirin luomisessa suurin vastuu, eikä hyvin suunniteltu ympäristökään pysty paikkaamaan etäisen ja lasta kuulemattoman kasvattajan huonoa vaikutusta ympäristön ilmapiiriin. Tämän vuoksi olisi tärkeää tehdä ympäristöstä sellainen, jossa lasten mielipiteet on otettu huomioon ja mielipiteitä on arvostettu. (Lindberg 2011, 59-61.) Yhtenä tavoitteena lasten valokuvailmaisuhankkeessa oli varhaiskasvatusympäristön kehittäminen sellaiseksi, jota lapset pitävät itselleen mieluisana.

4 TOIMINNAN KUVAUS

Valmistelimme kuvauspäiviä etukäteen tutustumalla päiväkodissa olevien kameroiden käyttöön. Lisäksi suunnittelimme lapsille lyhyen ja yksinkertaisen ohjeistuksen kamerasäädösten käytöstä. Perehdyimme lasten valokuvailmaisuun ennen hankkeen toteuttamista, jotta pystyisimme toimimaan hankkeessa lapsilähtöisellä ja valokuvailmaisuun kuuluvalla tavalla, sekä varhaiskasvatussuunnitelman eettisen orientaation mukaisesti. Kävimme tutustumassa päiväkodin eri ryhmiin ja veimme ilmoitustauluille tiedotteet tulevasta valokuvahankkeesta ja hankkeen toteuttajista. Samalla kysyimme vanhemmilta kyselylomakkeilla luvan, että heidän lapsensa saavat kuvata. Kysyimme erikseen myös luvan kuvien julkaisemiseen näyttelyssä ja kerroimme vanhemmille valokuvahankkeen idean. Kaikki vanhemmat antoivat luvan.

Valokuvaushanketta toteuttaessa lapsille annettiin tilaa ja mahdollisuus kertoa omista kokemuksistaan ja mielipiteistään aikuisen heitä ohjaamatta. Lasten ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa kommunikointitapa, esimerkiksi komentava ja käskävä tai iloinen ja ohjaava, määrittävät myös ryhmässä vallitsevaa ilmapiiriä (Korkeamäki 2011, 45). Hyvä ilmapiiri luotiin avoimella keskustelulla lasten kanssa. Kaikille lapsille annettiin mahdollisuus kertoa aikaisemmista kokemuksista kamerasäädösten käytöstä ja siitä mitä ovat aikaisemmin kuvanneet. Tällä tavalla luotiin aikuisten ja lasten välille alusta lähtien rento ja miellyttävä ilmapiiri ja otettiin lapset mukaan hankkeen toteuttamiseen.

Alun keskustelun jälkeen kerroimme lapsille tarvitsevamme heidän apuaan valokuvanäyttelyn järjestämiseen. Kerroimme myös kuvattavien kohteiden aiheet: kivoin ja tyhmin asia päiväkodissa. Aiheesta syntyi lasten välillä keskustelua ja osa lapsista kertoi jo ennen kuvaamista omista mielipiteistään. Innostavilla ja leikkimielisillä sanoilla ja eleillä herätimme lasten mielenkiinnon ja saimme heidät innostumaan kuvaamisesta. Hiljaisimmatkin lapset uskaltautuivat kanssamme kuvaamaan, koska olimme helposti lähestyttäviä.

Toteutimme valokuvausprojektin seitsemän viikon aikana. Hankkeessa oli mukana kolmesta eri lapsiryhmästä 3-5 –vuotiaat lapset. Kuvasimme lasten kanssa ryhmä kerrallaan. Jokaiselle lapsiryhmälle oli varattu yksi kuvauspäivä. Kuvauspäivän aikana kävimme ensin ryhmän kanssa läpi kameran käytön ohjeet ja kerroimme lapsille kuvausaiheen. Tämän jälkeen annoimme jokaisen lapsen valita rauhassa kuvauskohteensa ja autoimme lasta kuvaamaan kohdetta. Etenimme projektissa lasten ehdoilla. Jokaisella lapsella oli käytettävänä niin paljon aikaa kuvaamiseen kuin lapsi tarvitsi. Emme hoputtaneet lapsia, vaan he saivat rauhassa kuvata. Emme myöskään keskeyttäneet lasten kuvausta tai kertomusta kuvattavista kohteista, emmekä ihmetelleet tai väheksyneet kuvauskohteita. Kysyimme lapselta aina kuvaamisen jälkeen mistä kuvista hän itse piti eniten ja mitkä kuvat hän halusi tulevaan näyttelyyn. Emme poistaneet mitään kuvia ilman lasten lupaa. Lapset kertoivat kuvatessaan kuvattavasta asiasta ja valitsivat valokuvanäyttelyyn haluamansa kuvat.

Hankkeen etenemistä seurattiin havainnoimalla valokuvauspäiviä. Kirjoitimme aina lasten ottaessa valokuvia ylös, miksi he kuvasivat juuri sitä aihetta ja mitä lapset kommentoivat valokuvauksesta. Kirjoitimme lapsen nimen ja mielipiteet ylös, jotta pystyimme kuvia tilatessa ja taidenäyttelyä valmistellessa kirjoittamaan kuvien alle kuvaajan ja lapsen sanoittaman kuvauksen omalle kuvalleen. Havainnoimme lasten ottamia kuvia sen takia, että halusimme tietää, millä tavalla lapset muuttaisivat omaa kasvatusympäristöään päiväkodissa. Omaa työskentelyämme arvioimme hankkeen edetessä jatkuvasti ja otimme palautetta vastaan päiväkodin työntekijöiltä, valokuvaushankkeeseen osallistuvilta lapsilta ja heidän vanhemmiltaan sekä toisiltamme. Reflektoimme toimintaamme ja hankkeen synnyttämiä ajatuksia jatkuvasti itsenäisesti ja toistemme kanssa keskustellen.

Valokuvaamisen jälkeen järjestimme lasten ottamista kuvista valokuvanäyttelyn, ensin huhtikuussa 2014 julkiselle paikalle kahvilaan ja myöhemmin toukokuun aikana päiväkodin tiloihin. Tilasimme valokuvat ja teimme niihin kehykset päiväkodin pahveista. Kirjoitimme kehyksiin aina kuvan ottaneen lapsen nimen ja lapsen kertoman kuvauksen kuvan kohteesta. Kahvilaan mahtui rajallisten tilojen takia vain yhdeksän lapsen ottamat kuvat, jotka valitsimme arpomalla tasapuolisuuden ja reiluuden vuoksi. Tiedotimme vanhemmille kahvilassa pidettä-

västä näyttelystä päiväkodin käyttämän Tenavanetti – järjestelmän kautta. Tenavanetti on kyseisen päiväkodin ”viestivihko”, jossa varhaiskasvattajat kirjoittavat päivän kuulumisia ryhmissään olevien lasten huoltajille Internetissä.

Tiedotimme kahvilassa olevasta valokuvanäyttelystä Tuusulanjärven Viikko-Uutisiin, jotta saisimme lasten valokuvailmaiselle lisää näkyvyyttä. Halusimme saada aiheen lasten parissa työskentelevien ammattilaisten tietoisuuteen. Viikko-Uutisten toimittaja haastatteli meitä kahvilalla ja otti samalla kuvia näyttelystä. Lehtiartikkeli julkaistiin muutamaa päivää haastattelun jälkeen, kuitenkin niin, että kahvilassa oleva näyttely oli yhä esillä.

Päiväkodilla pidettiin toukokuun alussa äitienpäiväkahvitilaisuus, jota varten olimme järjestäneet näyttelytilan valokuvineen valmiiksi. Tilaisuuden aikana lapset ja heidän vanhemmat kiersivät katsomassa valokuvia. Jätimme valokuvat päiväkodille esille näyttelyn jälkeen, sillä tämä oli työntekijöiden toive. Kun kuvat olivat olleet esillä muutaman viikon, lapset saivat kuvat varhaiskasvatussuunnitelmakansioidensa väliin. Varhaiskasvatussuunnitelmat lapset saavat mukaansa lähtiessään päiväkodista kouluikäisinä ja näin ollen kuvat säilyvät lapsilla. Jätimme päiväkodin työntekijöille kaikki lasten ottamat kuvat tallentamalla ne päiväkodin tietokoneille siltä varalta, että kuville on käyttöä jatkossa.

5 HANKKEEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS

Toteutimme hankkeen luotettavasti ja eettisesti. Haimme tutkimuslupaa Järvenpään kaupungilta kuvien havainnointiin ja palautteen keräämiseen. Lasten vanhemmat saivat maaliskuun 2014 alussa tiedotteen, jossa kerroimme hankkeen ideasta ja toteutuskäytännöistä, sekä hankkeen aikataulusta. Lisäksi kysyimme jokaiselta vanhemmalta luvan, että heidän lapsensa saa osallistua valokuvaushankkeeseen. Karlsson toteaa lapsinäkökulmaisia tutkimuksia koskevassa teoksessaan, että pelkkä lapsen suostumus ei riitä, vaan tutkimusta aloittaessa täytyy kysyä lupa myös vanhemmilta. Toisaalta lapsella tulee olla myös lupa kieltäytyä tutkimuksesta. (Karlsson 2012, 47.) Lapsille hankkeeseen osallistuminen oli vapaaehtoista.

Toimintamme oli avointa. Kerroimme vanhemmille ja päiväkodin työntekijöille, että meihin voi olla yhteydessä hankkeeseen liittyvissä kysymyksissä hankkeen aikana ja sen jälkeen ja meiltä saa tarvittaessa lisää tietoa. Kerroimme julkisella paikalla järjestettävästä valokuvanäyttelystä ja päiväkodissa järjestettävästä valokuvanäyttelystä ajoissa. Valokuvauksen jälkeen jätimme lasten ottamat kuvat heille itselleen ja kuvien kopiot päiväkodin tietokoneelle valokuvakansioon. Vanhempien kirjoittamat lupalaput tuhosimme hankkeen jälkeen. Eettisyyttä olisi voitu ehkä lisätä niin, että lapset olisivat osallistuneet tutkimukseen anonymyymienä, jolloin mistään valokuvasta ei olisi tiedetty kuvaajaa. Toisaalta näin ollen emme olisi saaneet mitään näyttöä siitä, miltä lapsista tuntui, kun heidän omat kuvansa olivat näyttelyissä esillä ja miten projekti mahdollisesti vaikutti heidän itsetuntoonsa. Kirjoitimme kuvateksteihin kuitenkin ainoastaan etunimen, joten niistä ei selvinnyt koko nimiä. Nimien kirjoittamisesta ilmoitimme vanhemmille etukäteen.

Päiväkodilla oli valmiiksi kuvausluvat, joten meidän ei tarvinnut erikseen pyytää vanhemmilta lupaa siihen, että heidän lapsensa olisi osallisena jonkun lapsen ottamassa kuvassa. Osa vanhemmista halusi kuitenkin erikseen kieltää tällaisen ja silloin pidimme huolen, ettei heidän lapsensa näy kenenkään toisen lapsen ottamassa kuvassa. Julkisella paikalla olevassa valokuvanäyttelyssä ei ollut

esillä sellaisia kuvia, joissa näkyisi muita lapsia niin, että heidät voitaisiin tunnistaa. Emme olleet pyytäneet vanhemmilta lupaa siihen, että heidän lapsestaan olisi kuva esillä päiväkodin ulkopuolella, joten emme voineet valita sinne sellaisia kuvia eettisistä syistä. Olsimme kysyneet vanhemmilta lupaa julkisella paikalla esitettävään näyttelyyn, jos olisimme ajoissa tiedenneet näyttelyn ajankohdan ja paikan. Saimme kuitenkin vasta juuri ennen kuvien tilausta tietää näyttelypaikasta ja ajasta, emmekä näin ollen ehtineet laatia vanhemmille kyselylomakkeita aiheesta. Ilmoitimme kuitenkin julkisella paikalla olevasta näyttelystä, joten vanhemmilla oli mahdollisuus käydä katsomassa sinne valittuja kuvia. Opetimme lapsille samalla kun he kuvasivat, että on kohteliasta pyytää lupa, jos haluaa ottaa kuvan jostakin toisesta ihmisestä.

Lapset suhtautuivat meihin ohjaajina hyvin ja vaikuttivat siltä, että he kertoivat aidosti omat mielipiteensä päiväkodin kivoimmasta ja tyhimmistä asiasta. Tähän saattoi vaikuttaa se, että olimme lapsille melko tuntemattomia ja uusia ihmisiä, eikä meillä ollut etukäteen tietoa asioista, joita lapset pitivät kivoina tai tyhminä. Toinen meistä oli suorittanut yhden harjoittelun kyseisessä päiväkodissa aikaisemmin ja tutustunut osaan lapsista, mutta tästä harjoittelusta oli jo vuosi, eivätkä lasten tämän hetkiset mielipiteet välttämättä vastanneet vuosittain olleita mielipiteitä.

Jaoimme lasten ottamat valokuvat teemoihin kuvien tulkintaa varten, jotta pystyisimme pohtimaan niitä paremmin. Teemoihin jakamisella ei ollut tämän syvällisempää merkitystä, eikä se liittynyt lasten kuvaukseen tai valokuvausprojektiin mitenkään. Emme etukäteen luetelleet lapsille teemoja tai erilaisia vaihtoehtoja kuvata päiväkotia, vaan lapset ottivat itse kuvat ja päättivät kuvauskohteet. Teemoihin jakamisen teimme jälkeinpäin.

6 HANKKEEN MENETELMÄT

Lapsinäkökulmainen tutkimus tarkoittaa tutkimusta, jossa tavoitteena on saada tietoa lasten kokemuksista, näkökulmista, painotuksista ja tavoista ilmaista asioita. Tutkimuksessa pyritään kuuntelemaan lasten viestejä, sekä analysoidaan ja huomioidaan lasten kokemuksia, näkökulmia, painotuksia ja tapoja toimia ja ilmaista asioita. Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa paneudutaan eri-ikäisten lasten toimintaan, tapaan kasvaa, oppia, kommunikoida ja luoda omaa ja yhteistä kulttuuria yhteisössä. Jotta tavoitettaisiin lapsinäkökulma, ei pelkästään riitä, että lapset tuottavat tutkimusaineistoa, vaan aikuisten näkökulmien lisäksi tutkimusaihetta lähestytään lasten näkökulmista. Lapsikeskeisyys onkin lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa välttämätöntä ja lapset nähdään tutkimuksen subjektina objektin sijaan. (Karlsson 2012, 22-23.)

Lapsinäkökulma vaikuttaa tutkimuksessa koko tutkimusprosessiin: tutkimustehtävän ja – kysymysten muotoiluun, aineiston keruuseen, tutkimusmenetelmän valintaan, analyysiin ja johtopäätösten tekemiseen. Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa ei pelkästään riitä, että tutkimus jollain tavalla käsittelee lapsia tai lapsitoimintaa, vaan tutkimuksessa lapsilla on oltava näkökulmia, joita he kykenevät tuomaan esiin. Tästä johtuen lapset osallistuvat tutkimuksen tiedon tuottamiseen. (Karlsson 2012, 23-24.) Hankkeen tarkoituksena oli saada tietoa lasten mielestä kivoista ja tyhmistä paikoista päiväkodissa ja myöhemmin jakaa tätä tietoa varhaiskasvattajille, jotta he voisivat kehittää työtään enemmän lasten toiveita huomioon ottavaksi. Tavoitteena oli siis saada lasten ääni kuuluville ja mahdollisesti tämän avulla myöhemmin kehittää päiväkodista paikka, jossa lapset viihtyisivät paremmin.

Päiväkodissa termi ”lapsilähtöisyys” on tuttu, sillä varhaiskasvatuksen tulisi tapahtua lapsilähtöisillä toimintatavoilla, lasten tarpeita ja toiveita huomioiden, mutta aina lasten mielipiteitä ei ehditä tai pystytäkään kuulemaan. Valokuvausprojekti mahdollisti lapsinäkökulmaisen tutkimuksen toteuttamisen lapsilähtöisellä tavalla, sillä tutkimustehtävä oli laadittu lapsiystävälliseksi, käytössä oli yksinkertaiset ja helpot kamerat, ohjeistus oli lapsenmielistä ja hauskaa ja lapsia kan-

nustettiin ja rohkaistiin kuvaamaan, mutta toisaalta lapsilla oli myös oikeus olla osallistumatta. Kameran käytön ohjeistus oli selkeää ja yksinkertaista ja lapsille annettiin mahdollisuus kuvata mitä tahansa kohdetta päiväkodissa. Aineiston keruu tässä tutkimuksessa tapahtui lasten ottamien valokuvien ja lasten suullisten mielipiteiden, sekä jälkikäteen tehtyjen päiväkodin henkilöstölle suunnattujen tutkimuslomakkeiden avulla.

Lapsiin liittyvät tutkimukset, mukaan lukien lapsinäkökulmaiset tutkimukset, keskittyvät useimmiten alakouluikäisiin ja sitä nuorempiin lapsiin. (Karlsson 2012, 18.) Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa lähtökohta on lapsi- ja yhteisölähtöisyydessä, sillä lasten toiminta on sidoksissa paikkaan, aikaan, toimintaympäristöön ja toisiin toimijoihin. Näin ollen tutkimuksessa tarkastelun kohteeksi nousee myös vuorovaikutus aikuisten kanssa. Jotta lasten toiminta olisi lapsinäkökulmaisesti havainnoitavaa, lähtökohtana on kuitenkin oltava se tieto, joka saadaan lapsilta. Tähän tietoon liitetään ammattilaisen tieto ja osaaminen siten, että toiminta on vastavuoroista ja yhteisöllistä. Lapsinäkökulmaisen toiminnan toimintaorientaatio on kokeileva, tutkiva ja ihmettelevä: sekä lapset että aikuiset asettavat kysymyksiä, joihin he omilla tahoillaan etsivät vastauksia. Lasten näkökulmat otetaan huomioon, mutta aikuisten osaamista ja toimintaa ei epäillä tai vähätellä. Lapsinäkökulmaisessa toiminnassa tarvitaan kaikkien näkökulmia ja koko yhteisön tarkastelua. (Karlsson 2012, 24.)

Lapsinäkökulmaisen tutkijan isoimpana haasteena on saada lapsi kertomaan ajatuksistaan ja mielipiteistään tai luoda lapselle mahdollisuus kertoa niistä. Lapset voivat kertoa asioista monin tavoin, esimerkiksi eleillä, ilmeillä ja leikeillä, mutta lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa ei ole kyse siitä, osaavatko lapset kertoa vaan osaavatko tutkijat kuunnella lapsia tai käsitellä saamaansa tietoa. Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa pitää olla väljyyttä, jotta tutkimuksen ideaa ei rajata ennen tutkimuksen varsinaista suorittamista liikaa. Tällä tavalla on mahdollista saada esille asioita, joita ei ennen tutkimusta välttämättä osattu kuvitella. (Karlsson 2012, 49-50.)

Valokuvausprojektissa ja valokuvanäyttelyn suunnittelussa ja järjestämisessä pääasiassa olivat lasten ottamat kuvat ja lasten kertomat asiat. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen mukaan lähtökohtana oli siis lapsilta saatu tieto. Tätä tietoa

ei muokattu, mutta valokuvien tilaaminen ja sanoitusten kirjoittaminen vaati aikuisten toimintaa, jotta lasten sanoma tulisi nähdyksi. Toiminta toteutettiin lasten kanssa yhteistyössä, esimerkiksi kysymällä lapsilta itseltään minkä kuvan he halusivat esille näyttelyyn. Kuvatekstejä ei muokattu millään tavalla, vaan kunnioitettiin lasten sanomaa ja kirjoitettiin tekstit täsmälleen sellaisina kuin ne oli valokuvatessa ja lapsilta kysyttäessä kuultu. Projektissa aikuisilla oli siis lähinnä lasten kertomien ja kuvaamien asioiden tiedottamisen ja nähdyksi mahdollistamisen rooli. Jälkeenpäin laaditut kyselylomakkeet henkilökunnalle ja niiden tarkastelu eivät suoranaisesti enää liittyneet varsinaiseen lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen, jossa tavoitteena oli kerätä lapsilta tietoa. Kyselylomakkeet olivat jatkoa tälle alkuperäiselle tutkimukselle ja niiden avulla haluttiin selvittää, oliko tutkimuksesta hyötyä henkilöstön mielestä. Tässä vaiheessa lasten mielipiteillä ei ollut merkitystä. Päiväkodin varhaiskasvattajat ovat kuitenkin lopulta ne henkilöt, jotka joko huomioivat lasten mielipiteet työssään tai jättivät huomioimatta, joten myös heidän mielipiteensä haluttiin selvittää.

Meidän osallisuus ohjaajina kuvien syntytilanteissa oli tärkeää, koska muuten moni kuviin vaikuttanut tekijä olisi jäänyt tunnistamatta ja huomaamatta, sillä lasten on hankalaa jälkeenpäin kertoa kuvaamistaan kohteista. Setälä (2012) kertoo teoksessaan, että osallisuus kuvaustilanteissa helpottaa kuvien havainnointia, sillä näin ollen lasten välittömät reaktiot ja mielipiteet tulevat selkeästi esille. Aikuiset saattavat vaikuttaa lasten kuvauskohteisiin, mutta toisaalta on huomioitava, että ilman aikuisen läsnäoloa lapsilla ei olisi käytössä moniakaan kuvallisen ilmaisun toteutustapoja, kuten kameroita. (Setälä 2012, 69-71.)

7 KUVIEN KERTOMAA

7.1 Valokuvien analysointi

Valokuvailmaisua analysoidessa ilmaisulla tarkoitetaan kuvan sisältöä, aihetta ja merkitystä. Ilmaisun ja aihe eivät ole toisistaan erotettavissa. Näin ollen ilmaisun analysointi lähtee valokuvia tutkittaessa aiheesta ja päättyy aiheeseen. Kuvan ilmaisu on aiheen ja visuaalisen muodon yhdistelmä ja visuaalinen muoto antaa sisällölle luonteen. Muoto on järjestämistä, sommittelua ja rakentamista kun taas ilmaisu on ne tavat ja keinot, joilla aihe tuodaan esiin. Ilmaisun syntyy valokuvaajan enemmän tai vähemmän tietoisesta suhteesta kuvattavaan tai kuvaamiseen ja siihen vaikuttavat myös kulttuuriset ja psykologiset merkitykset. Valokuvailmaisusta puhuttaessa on muistettava, että valokuvaa ei ole olemassa ilman ilmaisua: valokuvat ovat aina jonkinlaisia tai toteutettu jollain tavalla, eli ilmaistuja. (Setälä 2012, 118.)

Setälä (2012) toteaa teoksessaan, että lasta ajatellaan etukäteen joko luonnostaan lahjakkaana valokuvaajana tai taitamattomana turhan kuvaajana. Luonnostaan lahjakkaat valokuvaajat tuottavat hämmästyttäviä taiteellisia sommitelmia, kun taas taitamattomat valokuvaajat kuvaavat usein aiheita, joita pidetään merkityksettöminä. Lisäksi taitamattomien valokuvaajien ilmaisutapaa pidetään omituisena. Lapset kuitenkin kuvaavat nykyään paljon aikaisempaa enemmän ja valokuvaamista voidaan pitää yhtenä lasten ilmaisutapana, jopa kommunikationa nykyteknologian välinein. (Setälä 2012, 16-18.)

Lasten ottamat valokuvat ovat vielä sen verran harvinaisia, että niiden analysointi on vaikeaa. Aikuinen on tottunut näkemään tietyn tyyppisiä valokuvia ja jaottelemaan kuvat aiheen mukaan. Aiheita voivat olla esimerkiksi perhekuva, luontokuva tai maisemakuva. Tämä etukäteisjaottelu luo niin sanotun odotushorisontin, jonka mukaista valokuvaa odotetaan. Lasten ottamat valokuvat ovat usein sellaisia, jotka haastavat olemassa olevia esitystapoja, minkä vuoksi valokuvat voivat jäädä katsojilta ymmärtämättä tai niitä saatetaan mitätöidä. Las-

ten ottamia valokuvia tarkastellessa tarvitaan ymmärrystä erilaisista lasten ilmaisupiirteistä ja tavoista valokuvata, jotta pystytään ylittämään totut kuvanlukutavat. (Setälä 2012, 22-23.)

Kuvien virallisella ja ”oikeanlaisella” tulkinnalla ei ole meidän projektissamme merkitystä, sillä tärkeintä oli saada tietää lasten mielipiteet, eikä niinkään se, minkälaisia kuvia lapset ottivat. Setälä (2012) korostaa teoksessaan että lasten kuvailmaisun ja valokuvaajana toimimisen tavan ymmärtämiseksi on tarpeen kuva-analyysin ja osallistuvan havainnon lisäksi kuunnella lapsen puhetta ja hänen selityksiään valokuvan muodostumisesta (Setälä 2012, 72).

Valokuvausprojektin vaikutuksia ja valokuvia arvioidessa ei olisi onnistuttu, jos lapset eivät olisi sanoittaneet kuvaamiaan kohteita. Kuvista ei olisi tiennyt, ovatko kuvat lasten mielestä kivoja asioita vai tyhmiä asioita, jos he eivät olisi samalla kertoneet kohteista. Kuvia tarkasteltaessa olisi voitu tehdä väärä päätelmiä, eivätkä tulokset olisi olleet päteviä, jos lapset eivät olisi kertoneet samalla omia mielipiteitään ja syitä miksi kuvasivat juuri tiettyjä kohteita.

7. 2 Valokuvat teemoittain

Valokuvien tarkastelu on eheämpää, jos kuvilla on yhtenäinen teema, joka luo kuviin jatkuvuutta. Valokuvien teeman löytämistä helpottaa, jos etsii omia kiinnostuksen kohteitaan ja aiheita, joista haluaa ottaa valokuvia. (Freeman 2011, 130-132.) Esimerkiksi arkipäivän kuvaaminen voi olla eräänlainen teema. Kun kuvaa arkipäivän ilmiöitä, on mahdollista päästä tietyllä tavalla osaksi vierasta yhteisöä. Arkipäivän tapahtumia voidaan kuvata mielenkiintoisesti, jos ne sijoitetaan johonkin tiettyyn ympäristöön, esimerkiksi vieraaseen kulttuuriin tai tiettyyn paikkaan. (Freeman 2011, 164.) Projektissa meitä kiinnostivat lasten mielenkiinnon kohteet kasvatusympäristössään. Lapset ottivat omasta arkielämästään kuvia päiväkodissa, joka oli meille vielä melko vieras ympäristö. Toisaalta kuvista teki mielenkiintoiseksi myös se, että ne olivat lasten ottamia, jolloin kuvauskohteet ja – tavat ovat erilaiset kuin aikuisilla.

Valokuvia tarkasteltaessa aineistoa tulee lähestyä ensin kokonaisuutena, niin sanotusti avoimin mielin, jotta aineistosta saisi kokonaiskuvan ja pystyisi hahmottamaan kuvauskohteita laajasti. Tällaisen lähestymistavan tarkoituksena on herkistyä aineistolle ja löytää kuville erilaisia vastaavuuksia ja luonnehdintoja. Tässä vaiheessa kuvia ei vielä ole rajattu mitenkään vaan niistä pyritään löytämään kiinnostavia ilmiöitä ja näkemään olennaiset asiat. (Setälä 2012, 96-97.) Aloitimme valokuvien tarkastelun kokoamalla kaikki kuvat samalle tiedostolle tietokoneelle ja selailemalla niitä läpi. Katsoimme kuvat ja keskustelimme tekemistämme havainnoista ja mahdollisista yhtäläisyyksistä kuvissa. Meidän tarkoituksena tässä työssä ei ollut analysoida lasten ottamia kuvia sen tarkemmin, vaan halusimme saada selville lasten mielipiteen. Kuvia ei tarvinnut tutkia tarkasti tai arvioida omaa valokuvien katselutapaa, sillä lasten ottamista kuvista ja heidän kertomistaan asioista saimme selville lasten ajatukset ja mielipiteet kivoista ja tyhmistä asioista.

Voidaksemme tarkastella eri kuvauskohteita jaoimme lasten ottamat valokuvat alateemoihin sen mukaan, mitä aiheita lapset olivat kuvanneet eniten ja mitkä asiat nousivat esille. Lasten ottamat kuvat liittyivät leluihin ja leikkivälineisiin, päiväkodin ympäristöön, ihmissuhteisiin ja vuorovaikutukseen sekä päiväkodin toimintaan. Emme jakaneet kuvia kivoihin ja tyhmiin asioihin, sillä jos olisimme toimineet niin, olisimme saaneet kaksi melko laajaa teemaa. Näiden teemojen läpikäyminen ja tarkastelu olisi ollut haasteellista. Koimme yksinkertaisemmaksi ja selkeämmäksi jaotella kuvat kuvauskohteiden mukaan niin että kuvauskohdeissa oli sekä kivoja että tyhmiä asioita. Näin ollen pystyimme aina kuvauskohde kerrallaan pohtimaan mitkä asiat tekivät kohteesta lasten mielestä kivan ja mitkä taas tyhmän. Yhteensä sekä kivoja että tyhmiä aiheita esittäviä valokuvia kuvattiin 80.

7.2.1 Lelut ja leikkivälineet

Leluja ja leikkivälineitä esiintyi 32 valokuvassa. Lelut ja leikkivälineet tarkoittivat lapsille sekä kivoja että tyhmiä asioita päiväkodissa, enimmäkseen kuitenkin kivoja. Kuvia tarkasteltaessa havainnoimme, että lelut ja leikkivälineet olivat suosittuja kuvauskohteita, sillä 80 valokuvasta yli kolmasosa valokuvista oli sellaisia, joissa lapset esittelivät mieleisiä leluja tai tavaroita. Tästä pystytään päätelemään, että lapset selvästi pitävät päiväkodissa leikkimisestä ja päiväkodin leluista. Havainnoimalla ja lapsia kuuntelemalla huomattiin, että useat lapset leikkivät kotona samankaltaisilla leluilla, joita kuvasivat päiväkodissa kivoimmiksi asioiksi. Kotoa tutut asiat päiväkodissa tuntuivat heistä kivoimmilta. Toisaalta lapsille vaihtuu suosikkilelut myös sen mukaan, mikä lelu on milloinkin suosittu lasten keskuudessa.

Ei ollut ihme, että juuri leluja ja leikkivälineitä kuvattiin eniten. Leikki on lapsen tapa suhtautua maailmaan ja oppia uutta. Leikeissä heijastuvat lapsen eri kokemukset ja havainnot ja lapsi jäljittelee havainnoimaansa. Leikkiessään lapsi oppii lisäksi kommunikoimaan muiden lasten kanssa. Lapsille leikki on lisäksi luovaa toimintaa ja leikkiessään lapset oppivat ongelmanratkaisua. (Helenius & Lummelahti 2013, 14.) Leikkiminen on lapsuusiälle ominainen tapa suhtautua toisiin ihmisiin. Leikeissä lapsi voi olla oman elämänsä sankari, hallita tavoitteitaan ja pyrkiä niitä itsenäisesti toteuttamaan. Todellinen elämä ei mahdollista lapsen osallistumista kaikkiin tämän haluamiin asioihin: lapsi joutuu esimerkiksi luopumaan vanhempien avainnippusta tai palauttamaan äidiltä lainaamansa puhelimen. Tällaisen ongelmalliseksi kokemansa tilanteen lapsi ratkaisee siirtämällä tilanteen kuvitteelliseen leikkiin. Leikissä lapsi voi tehdä mitä hän haluaa ja suorittaa sellaisia asioita, mitkä eivät todellisuudessa ole mahdollisia. Näin leikki ratkaisee ristiriidan toiveiden ja niiden toteuttamisen välillä. Lapsuuden myötä leikin motivaatio pikku hiljaa muuttuu ja leikistä tulee keino solmia suhteita ikätovereihin. (Helenius & Savolainen 1996, 119-120.)

Lapsen leikki tarvitsee aina onnistuakseen aikuisen arvostuksen. Lasten leikki ei koskaan ole "vain leikkiä", vaan sille täytyy antaa arvostus. Pitkään leikkinyt lapsi säilyttää luovuutensa ja leikkimielisyyden läpi elämän. Leikkinyt lapsi on

lisäksi kekseliäs ja tyytyväinen, innostunut etsimään uusia ratkaisuja ja kokee tyydytystä osatessaan jotain. (Haapaniemi-Maula 1996, 69.)

Leikkimistä ja leluja kuvattiin monipuolisesti. Viisivuotias tyttö otti esimerkiksi kuvan Afrikan tähti – pelistä ja kuvaili peliä seuraavin sanoin:

Pelaaminen. Afrikan tähti. Se on jossain... tossa.

KUVA 1. 5-vuotiaan tytön mielipide kivoimmasta asiasta.

Kuvan otettuaan tyttö kertoi pelaavansa Afrikan tähteä usein päiväkodin muiden lasten ja työntekijöiden kanssa. Tytön mukaan Afrikan tähti on kiva peli, koska siinä pääsee harjoittelemaan ja oppimaan esimerkiksi rahojen laskemista. Myös neljävuotias poika kuvasi kivoimpana asiana peliä, mutta hän ei kommentoinut syytä kuvaamiselle.

KUVA 2. 4-vuotiaan pojan mielipide kivoimmasta asiasta.

Pelien lisäksi lasten mielestä kivoja leluja ja leikkivälineitä olivat esimerkiksi barbit, autot, nuket, eläinleikit ja erilaiset leikkivälineet kuten nukkekodit ja liikuntavälineet. Muutama lapsi kuvasi päiväkodin tyhmimpänä asiana leluja, jotka eivät heitä itseään kiinnostaneet tai jotka he kokivat pienempien lasten leluiksi. Esimerkiksi osa pojista kuvasi nukkeja ja barbeja, koska eivät itse leikkineet niillä ja osa viisivuotiaista lapsista kuvasi pienemmille lapsille suunnattuja leluja, koska kokivat ne itselleen liian yksinkertaisiksi.

7.2.2 Päiväkodin ympäristö

Ympäristöä kuvaavia valokuvia oli yhteensä 28. Lapset kuvasivat ympäristöä tarkoittaen sillä kivaa tai tyhmää asiaa. Yleisimmät ympäristöä kuvaavat asiat olivat päiväkodin piha-alue ja sisällä olevat leikkihuoneet. Pihaa kuvattiin sen takia, koska lapset eivät pitäneet ulkoilusta talvella. Kuvausajankohta oli maaliskuu, jolloin oli vielä paljon lunta. Lapset kertoivat, että ulkona on kivaa keväällä ja syksyllä, kun silloin ei tule kylmä ja ei tarvitse pukeutua niin paljon. Talvella pihalla ei ole niin paljon tekemistä kuin keväällä tai syksyllä, mistä seuraa pitkästyminen.

KUVA 3. 5-vuotiaan tytön mielipide tyhmimmästä asiasta.

Se, että pitää käydä ulkona. Siellä pitää olla niin kauan ja siellä on kylmä. Jos ois kesä nii olis kiva käydä ulkona ku saa olla shortseis.

Päiväkodin piha-alueen lisäksi sisällä olevista leikkihuoneista otettiin paljon kuvia. Leikkitilat olivat lasten mielestä joko kivoimpia asioita päiväkodissa, koska niissä esiintyi paljon leluja tai muita päiväkodin lapsia, tai sitten ne olivat tyhmiä asioita, koska tilat olivat lasten mielestä sekaisia, sotkuisia, pimeitä tai puutteellisia. Esimerkiksi päiväkodin remontissa olevaa salia kuvasi osa lapsista ja kertoi salin olevan sillä hetkellä tyhmin asia, koska siellä ei saanut olla ja siellä ei myöskään ollut huonekaluja tai leluja vaan tila oli tyhjänä. Toisaalta yksi tyttö otti kuvan salista ja kuvaili sitä päiväkodin kivoimmaksi paikaksi, vaikka salissa oli sillä hetkellä remontti. Kaksi neljävuotiaista tyttöä kuvasi nukkekotia ja kertoi sen olevan muuten kiva, mutta se oli väärässä paikassa. Väärällä paikalla tytöt saattoivat tarkoittaa sitä, että nukkekoti oli sijoitettuna huonosti, koska se oli oven vieressä ja leikkirauhaa ei näin ollen saanut.

KUVA 4. 4-vuotiaan tytön mielipide tyhmimmästä asiasta.

Yksi lapsista otti kuvan oman ryhmänsä pukeutumistilasta, koska ei pitänyt ulkona käymisestä eikä ulkovaatteiden pukemisesta, jolloin kyseessä olevasta tilasta oli hänen mielestään tullut tyhmä. Yksi poika otti kuvan ikkunan läpi ja kertoi samalla, että ulkona on usein orava. Poika tarkoitti pihaa kuvatessaan, että on kivaa nähdä oravia päiväkodin pihalla. Muuta hän ei osannut pihasta kertoa, eikä perustellut kuvaamistaan muulla tavoin.

Kuvista huomasin, että lapset eivät usein pitäneet paikoista, joissa heillä oli epämiellyttävä olo jostain syystä. Esimerkiksi ulkoilu oli tyhmää, koska lapset eivät pitäneet kylmyydestä. Sotkuisista tai sekavista tiloista lapset eivät pitäneet, koska he eivät mahtuneet leikkimään niissä tai eivät löytäneet huoneista tarvittavia leluja. Valokuvausprojektin aikana päiväkodissa oli meneillään koko päiväkodin remontti, minkä takia tavarat olivat sekaisin ympäri päiväkotia. Lasten lisäksi myös aikuisten mielestä tilat olivat sillä hetkellä sekavat. Mikäli valokuvausprojekti olisi järjestetty vasta remontin jälkeen, lasten mielipiteet päiväkodin paikoista ja niiden viihtyvyydestä saattaisivat olla erilaisia.

7.2.3 Ihmissuhteet ja vuorovaikutus

Valokuvista 6 oli sellaisia, jotka kuvasivat jollain tavalla ihmissuhteita tai vuorovaikutusta muiden lasten kanssa. Näitä kuvia ottaessa lapset pohtivat tilannetta syvällisemmin kuin muita kuvauskohteita ja perustelivat kuvaamisen tarkasti. Osa lapsista kehitti tilannekuvia, joissa he valmistelivat kuvausta varten tilanteen, jonka halusivat kuvata. Tällaisia olivat esimerkiksi tilanteet, joissa lapset halusivat kuvata jotain leikkiä kivoimpana asiana päiväkodissa tai esimerkiksi riitelyä muiden lasten kanssa tyhmimpänä asiana päiväkodissa. Riitelykuvia ottaessa lapset ymmärsivät tilanteiden olevan leikkimielisiä ja tämä tunnelma välittyi myös kuvista. Jos kuvassa esiintyi lapsia, kuvan ottanut lapsi kävi kysymässä lapsilta luvan kuvaamiseen. Tällä tavalla valokuvausprojektissa kehittyi kuvaamisen ja sanoittamisen lisäksi hyvät käytöstavat ja henkilökohtaisen yksityisyyden kunnioittaminen, koska lapset oppivat kysymään muilta lupaa kuvaamiseen.

KUVA 5: Viisivuotiaan mielipide tyhmimmästä asiasta.

Neljä lasta halusi ottaa päiväkodin kivoimmasta asiasta kuvan niin, että kuvassa esiintyi heidän päiväkodissa oleva ystävä. Lapset perustelivat kuvaamisen seuraavin tavoin:

Ei oo mitään tyhmää. Tää on kiva kuva, koska kaveri hyppii siinä.

Sisko.

Molemmat kuvat ovat parhaita, koska niissä on kaveri!

Kaverit.

5-vuotias tyttö kuvasi päiväkodin tyhmimmäksi asiaksi suljetun oven. Hän perusteli kuvauskohteen sillä, että ovi tarkoittaa sitä, että jää ulkopuoliseksi. Tyttö ei kuitenkaan kertonut itse olevansa tilanteessa, ettei hänellä olisi kavereita päiväkodissa. Päiväkodin työntekijät ihmettelivät tytön kuvauskohdetta, koska tytöllä on paljon kavereita päiväkodissa. Tyttö todennäköisesti tiedosti sellaisen tilanteen olevan jonkun kohdalla mahdollinen, ettei olisi kavereita.

Ettei oo kaveria. Kuva sillee, ettei olis ketään. Kuva tosta ovesta vaikka.

KUVA 6. 5-vuotiaan tytön mielipide tyhimmistä asiasta.

7.2.4 Päiväkodin toiminta

Valokuvista 7 oli sellaisia, jotka kuvasivat päiväkodin toimintaa. 6-vuotiaan pojan mielestä leppäminen oli tyhmintä, kun taas 4-vuotiaan pojan mielestä kaikista tyhmintä oli se, kun aikuinen tulee herättämään päiväunilta. Kolmevuotiaan tytön mielestä esiopetustilan seinällä oleva aakkosluettelo oli tyhmin, koska tytön mielestä kirjaimet oli vaikea tunnistaa. Myös toinen tyttö, 4-vuotias, oli sitä mieltä, että taulussa olevat kirjaimet ovat päiväkodissa tyhmintä, koska hän ei vielä osannut tunnistaa niitä.

KUVA 7. 4-vuotiaan tytön mielipide tyhimmistä asiasta.

5-vuotiaan pojan mielestä kivointa päiväkodissa oli syöminen. Hän otti kuvan omasta ruokailupaikasta. 3-vuotiaan tytön mielestä ulkoilu ja ulos lähteminen oli päiväkodin tyhmiimpiä asioita. Tyttö ei itse sanoittanut ottamaansa kuvaa, koska hän ei puhunut ollenkaan, mutta ryhmän lastentarhanopettajan avustuksella tyttö sai kuvan otettua. Hänelle esitettiin kysymyksiä kuvaan liittyen ja selvisi, että tyttö ei pidä ulkoilusta. Myös 4-vuotias tyttö otti kuvan ulkoleikistä ja kuvaili sen päiväkodin tyhimmäksi asiaksi. Kyseisessä kuvassa ulkona ei ollut enää lunta, koska kuva oli otettu huhtikuun puolella, joten syynä ei ollut kylmyys.

Mä en oikein tykkää ulkoilusta, koska mä en oikein tykkää olla ulkona.

7.3 Työntekijöiden vaikutukset lasten kertomuksiin

Setälän (2012) mukaan lasten ohjaamattomuus valokuvauksessa antaa paremmat mahdollisuudet tutkia lasten ilmaisua. Saamalla lasten äänen kuuluviin mahdollisimman hyvin sekä konkreettisesti että ajatuksellisesti on tärkeää olla ohjaamatta lapsia kuvaamaan tiettyjä kohteita tai kertoa heille omia ehdotuksia kuvattavista kohteista. Olemalla osallistumatta lapsen kuvaamiseen, lapsi pysyy kadottamaan häiriötekijät mielestään ja keskittymään valokuvaukseen paremmin. Lapsille voi kertoa kuvauksen päämäärän, mutta ei antaa tiukkoja rajo-

ja tai ohjeita kuvattavista kohteista. Tällöin lapsi ei ole ainoastaan tehtävän suorittaja vaan tilanteeseen vaikuttaja. Lasten tulee antaa kuvata haluamiaan asioita haluamallaan kuvaustavalla, jotta lasten valokuvailmaisuus toteutuisi parhaalla mahdollisella tavalla. (Setälä 2012, 63.)

Huomasimme, että lasten mielipiteitä kivoimmasta ja tyhmimmästä asiasta päiväkodissa kysyttäessä lasten vastaukset riippuivat siitä, oliko paikalla meidän lisäksi päiväkodin työntekijöitä ja millä tavalla työntekijät suhtautuivat kuvaustilanteeseen. Lasten sanoittamia kuvateksteihin tutustuesssa havaitsimme, että tilanteissa, joissa oli ollut työntekijä läsnä ja työntekijä oli esimerkiksi epäillyt lapsen mielestä päiväkodin kivointa asiaa, kuvatekstit olivat lyhyempiä kuin niissä tilanteissa, joissa lapsi kuvasi rauhassa ilman työntekijän läsnäoloa. Valokuvia tarkasteltaessa havaitsimme, että tilanteessa, jossa kolmivuotias poika alkusi oli ilman työntekijän läsnäoloa kuvaamassa kivointa asiaa, muovailuvahaa, hän pystyi kuvailemaan ja kertomaan asiasta selkeästi:

Mun mielest toi, mut mä en oikein tiedä mikä se on. Toi on kaikist hienoin juttu.

Kuvan ottamisen jälkeen päiväkodin työntekijä saapui paikalle ja alkoi epäillä lapsen mielestä kivointa asiaa, koska työntekijän mukaan lapsi ei koskaan leiki muovailuvahalla. Lapsi oli kuitenkin ottanut kuvan muovailuvahasta ja kuvaillut sitä. Työntekijän edelleen läsnä ollessa lapsi valitsi mielestään tyhmimmän asian, mutta sen kuvailu oli paljon niukempaa:

Palapeli. Vaikeita.

Työntekijöiden läsnäolo vaikeutti valokuvailmaisuja ja lasten mielipiteiden tulkin-
taa, sillä lapset olivat varautuneempia eivätkä pystyneet spontaaniin päätöksente-
tekoon ja kuvailuun, jos paikalla oli aikuinen, joka epäili heidän mielipiteitään.
Viisivuotias poika oli aluksi innoissaan valokuvaamisesta ja otti kameralla paljon
kuvia päiväkodin eri paikoista. Paikalle tuli työntekijä, joka alkoi sanella pojalle
hänen mielestä pojan lempiasioita, jolloin poika lopetti kuvaamisen eikä osannut
päättää omasta mielestään kivointa asiaa. Lopulta poika otti liitutaulusta kuvan,
eikä osannut selittää miksi kuvasi juuri sitä. Poika otti myös tyhmimmästä asia-
sta, leikkihuoneesta, kuvan selittämättä syytä. Työntekijän läsnäolo vaikeutti po-

jan keskittymistä ja lopulta poika kuvaili kivoimman ja tyhmimmän asian perustelematta:

Liitutaulu.

Leikkihuone.

Välttääksemme lasten liiallisen ohjeistuksen ja kuvauskohteisiin vaikuttamisen, annoimme lapsille ainoastaan neuvon siitä, että kuvauskohteet olivat kivoin ja tyhmin asia. Meidän oli helppo olla neuvomatta ja ohjeistamatta lapsia sen enempää, sillä emme tunteneet heitä entuudestaan emmekä tienneet mistä asioista lapset päiväkodissa pitävät.

7.4 Lasten mielenkiinnon vaikutus kuvien sanoitukseen

Osa lapsista oli todella kiinnostunut valokuvaamisesta ja halusi kertoa kuvauskohteista monipuolisesti. Lapsen kiinnostus kuvaamista ja kertomista kohtaan vaikutti siihen, kuinka laajasti he kuvailivat kivointa ja tyhmintä asiaa tai kuinka paljon he keskittyivät valitsemaan mieluisat kuvauskohteet. Arvioimme lasten kiinnostusta havainnoimalla kuvaustilanteita ja esimerkiksi tilanteet, joissa lapsilla oli leikkiminen kesken, kun menimme kertomaan kuvausprojektista ja hakemaan lapsia kuvaamaan, vaikuttivat lasten kiinnostukseen ja lapset eivät jaksaneet keskittyä. Tällaisia tilanteita oli vain muutama.

Kolmevuotiaalla pojalla oli autoleikki meneillään kun haimme hänet kuvaamaan. Pojan mielipide tyhmimmästä asiasta päiväkodissa kohdistui toimintaan, johon hänet oli pyydetty kesken leikin mukaan:

Kaikist tyhmin leikki on toi kamera!

Päiväkodin 3-5 –vuotiaista lapsista yksi 5-vuotias poika oli sellainen, joka ei halunnut osallistua kuvausprojektiin ollenkaan. Kaikki muut lapset osallistuivat, mutta häntä ei saatu osallistumaan kovasta yrityksestä huolimatta. Ensimmäisenä kuvauspäivänä pojalla oli leikkiminen kesken, eikä hän jaksanut keskittyä

valokuvaukseen. Poikaa yritettiin seuraavana kuvauspäivänä saada toimintaan mukaan, mutta hän ei suostunut tulemaan. Poika oli sosiaalinen ja vilkas luonteeltaan, joten kyseessä ei ollut se, etteikö poika olisi uskaltanut. Poika vaikutti siltä, että hän halusi toimia eri tavalla kuin ikäisensä kaverit, eikä siksi halunnut osallistua projektiin.

Kuvausprojektista kiinnostuneet lapset toimivat päinvastoin ja kuvailivat kivoimpia ja tyhmimpiä asioita kerronnan lisäksi myös näyttelemällä tai lavastamalla tilanteita, joista he ottivat kuvan. Viisivuotias tyttö kertoi kivoimmaksi asiaksi kissa ja hiiri – leikin ja hän pyysi kaveria menemään sohvan taakse piiloon, jotta pystyisi kuvaamaan leikin. Kuvassa kaveri kurkisti sohvan takaa ja esitti olevansa kissalta piilossa. Viisivuotias tyttö keksi itse kuvaustilanteen ja kysyi kaverilta luvan kuvaamiseen. Hän keksi myös tyhmimpään asiaan, päiväkodissa kiusaamiseen, tilanteen, josta halusi ottaa kuvan. Tyttö pyysi kahta poikaa tappelemaan leikkimielisesti, jotta saisi kiusaamistilanteesta kuvan.

Valokuvausprojektia toteuttaessa kävi lisäksi ilmi, että asiat, jotka kiinnostaisivat lapsia, mutta olivat jostain syystä kiellettyjä, olivat usein sellaisia, joita lapset pitivät tyhmimpinä. Tällaisia asioita olivat esimerkiksi voimistelurenkaat ja kiipeilyteline. Voimistelurenkaista viisivuotias tyttö totesi seuraavalla tavalla:

No noi renkaat, koska niissä ei saa pyöriä!

Kiipeilyteline oli viisivuotiaan pojan mielestä tyhmin asia, koska niissä sai harvoin kiipeillä.

Kiipeilytelineet on tyhmiä.

8 KUVIEN SANOITUS

8.1 Kielen kehitys

Kielen ymmärtämistä auttaa, jos lapsi toiminnan ohessa samaan aikaan tuottaa puhetta selittämällä tekemisiään, ajatuksiaan tai havaintojaan. Kielen avulla lapsi jäsentää havaintojaan, tutustuu ympäristöönsä ja oppii uusia asioita. Kun lapsi oppii puhumaan, puheesta tulee lapselle ajatusten, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja tunteiden viestintäväline. Saman ikäisten lasten kielenhallinta saattaa olla hyvin erilaista, mikä on normaalia, sillä lapset kehittyvät eri aikaan. (Lyytinen 2003, 48.) Valokuvaushanketta toteuttaessa lapset pääsivät kuvaamisen lisäksi sanoittamaan omia tunteitaan ja ajatuksiaan kasvuympäristöstä. Lasten kertomat asiat kirjoitettiin valokuvien alle, jotta päiväkodin työntekijät ja lasten vanhemmat pääsivät niitä lukemaan.

Sanojen yhdistäminen lauseiksi vaatii lapsilta erottelu- ja yhdistelytaitojen lisäksi suunnitelmallisuutta enemmän kuin yksisanaiset ilmaiset. Vaikka lapsi pystyisi ilmaisemaan itseään vain muutamalla sanalla, hän ymmärtää enemmän kuin pystyy sanallisesti tuottamaan. Varhaislapsuudessa olevat puutteelliset taidot vastaanottaa ja tulkita kielellisiä viestejä sekä lyhytkestoisen muistin kapea-alaisuus rajoittavat puheen tuottamista. (Lyytinen 2003, 48.) Valokuvaus on tämän takia menetelmänä hyvä, kun halutaan selvittää lasten ajatuksia eri asioista. Lapset eivät välttämättä osaa sanoittaa ajatuksiaan, mutta kuvaamalla he voivat näyttää, mitä mieltä ovat. Valokuvaprojektissa lasten sanoitukset kuviin olivat erilaisia riippuen lasten iästä, kehityksestä, äidinkielestä, kiinnostuksesta kuvausprojektiin tai muiden henkilöiden läsnäolosta.

8.2 Lapsen iän vaikutukset kuvien sanoitukseen

Normaalisti kehittyneet 2-3 – vuotiaat lapset osaavat yhdistää puheessa sanoja muutamien sanojen lauseiksi, joissa sanat taipuvat. Muutaman vuoden ikäiset lapset osaavat lisäksi kertoa päivän tapahtumista, käyttää puheessaan oikein lauseen pääjäseniä (subjekti, predikaatti, objekti) sekä ymmärtää kaksiosaisia ohjeita. (Aro, Lyytinen & Siiskonen 2003, 126.) Kaksiosaisilla ohjeilla tarkoitetaan esimerkiksi ohjetta, jossa lasta kehoitetaan menemään vessaan ja pesemään kädet.

Valokuvausprojektissa oli alkuperäisen suunnitelman vastaisesti mukana yksi 2-vuotias poika, joka oli juuri siirtynyt isompien ryhmään ja pääsi näin ollen osallistumaan valokuvausprojektiin. Poika kuvaili kivointa asiaa, leikkiautoja, muutamalla sanalla:

Auto. Täällä! Autoja!

Myös tyhimmän asian kuvailu, mikä tässä tilanteessa oli tilanne, jossa pieni leikkiauto oli juuttunut ison leikkiauton sisälle, oli kaksivuotiaalla pojalla vähäsanaista:

Tää auto meni tänne.

Pojalta piti kysyä tilanteesta lisäkysymyksiä, eikä poika vaikuttanut täysin ymmärtäneen kuvaamisen ideaa. Poikaa piti auttaa selittämään tyhmintä asiaa, esimerkiksi kysymällä, johtuiko tyhmä asia siitä, että toinen auto oli juuttunut toisen auton sisään.

Kolmivuotiaita lapsia oli projektissa mukana yhdeksän. Normaalisti kolmivuotiaan lapsen puhe on lähes kokonaan ymmärrettävää, lapsi pystyy taivuttamaan verbejä ja käyttämään apuverbejä, lapsi osaa ilmaista esineiden paikan ja sijainnin ja hallitsee adjektiivien käytön (Lyytinen 2003, 60). Useimmat kolmivuotiaat osaavat jo sanallisesti kuvailla, mitä tutuissa tilanteissa tapahtuu. Tapahtumakuvailut ovat kuitenkin vielä lyhyitä. Lapsi oppii yhdistämään lauseita sidossanoilla, jonka vuoksi kolmivuotiaan lapsen kertomuksista on helppo ymmärtää tarinan aikaa. (Mäkinen & Suvanto 2011, 71-72.)

En tiedä. Tämä, en tiedä. Olen tyytyväinen. Kivointa on ikkunat. En tiää, näkee pihalle, tonne Ratamoon. Mulla on kaveri Ratamossa.

Lohikäärme. O-ou! Ei tyhmin vaan pelottavin.

Projektissa oli mukana seitsemän 4-vuotiaasta. 4- vuotiaan lapsen kerronnassa alkaa löytyä rakenteellisia yksiköitä, kuten henkilöitä, aikaa ja paikkaa kuvaavia sanoja. Lapsi osaa kertoa tarinoita loogisesti ja sujuvasti alusta loppuun ja sanavarasto on nelivuotiaalla kehittynyt huomattavasti ensimmäisiin ikävuosiin verrattuna. (Mäkinen & Suvanto 2011, 73-74.)

Hmm noista kirjaimista vissiin, koska ne on niin vaikee sanoa.

Nooo... Ei vaan tää tuoli! En tiää miks. Ei oo mitään tyhmää. Tää on kiva kuva, koska kaveri hyppii siinä.

Herättää. Se, kun joku herättää. Kuva siitä, että joku nukkuu ja joku tulis herättää.

Viisivuotiaita lapsia oli mukana kaikista eniten, yhteensä 20. Normaalisti kehittynyt viisivuotias lapsi hallitsee taivutusmuotoja ja sanojen yhdistelyä. Viisivuotias osaa eri sanaluokkien sanoja lähes yhtä monipuolisesti kuin aikuiset. Viisivuotias lapsi osaa käyttää aktiivi- ja passiivilauseita, sekä kuvata tapahtumien ajallista järjestystä. Viisivuotias lapsi pystyy esimerkiksi kertomaan mitä hän aikoo tehdä ennen kuin tekee jotakin muuta ja yhdistämään näistä selkeän lauseen. (Lyytinen 2003, 56-57.)

Koska siel voi leikkii palikoil, rakentaa majoja ja se on hauskaa.

Kiipeily on tyhmää, koska se on ihan surkeeta.

Ulkona käyminen siks, koska siel täytyy olla liian kauan.

Se, että pitää käydä ulkona. Siellä pitää olla niin kauan ja siellä on kylmä. Jos ois kesä, niin olis kiva käydä ulkona ku saa olla shortseis.

Se on tuolla sängyn alla, tollaset muovipalikat.

Lapsen kannalta kiinnostavia ovat keskustelunaiheet, joissa on mahdollista vedota lapsen omiin kokemuksiin ja mielenkiinnon kohteisiin. Aikuisten äänensävy voi vaikuttaa lapsen tarkkaavaisuuteen ja tunteiden ilmaisuun positiivisesti tai negatiivisesti. Mikäli aikuinen on aidosti kiinnostunut lapsen asioista, lapselle

tulee tunne, että häntä kuunnellaan ja puheen tuottaminen on sujuvampaa. Jos aikuinen vähättelee lapsen tarinaa tai aikuisen äänensävy on epäilevä tai tuomitseva, lapset eivät välttämättä halua jatkaa keskustelua tai he muuttavat mielipiteitään, koska alkavat itsekin epäillä omia mielenkiinnonkohteitaan. (Lyytinen 2003, 67.)

9 TULOKSET, JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Projektin tavoitteena oli kehittää lasten valokuvailmaisua päivähoidossa ja mahdollistaa lasten äänen kuulumisen valokuvailmaisun avulla. Näissä tavoitteissa onnistuimme, koska mahdollistimme lapsille valokuvailmaisun kokeilemisen ja opastimme heitä siinä. Valokuvailmaisua ei oltu varsinaisesti kokeiltu kyseisessä päiväkodissa ennen, mutta kaikilla ryhmillä oli jo ennestään omat kamerat ja lapset varmasti saivat toisinaan kuvata niillä. Projektin avulla saimme lapset kiinnostumaan kameran käytöstä, koska opetimme heille miten kameroilla kuvataan. Lisäksi saimme lasten äänen kuuluviin, sillä kirjoitimme lasten sanomat ylös ja julkaisimme ne myöhemmin valokuvanäyttelyssä lasten ottamien kuvien yhteydessä. Jotta lasten valokuvailmaisua voitaisiin kehittää jatkossa, tarvitaan päiväkodin henkilökunnan hyväksyntä toiminnalle ja heidän osallisuutensa siihen. Ilman aikuisten ammattitaitoa ja apua esimerkiksi kirjoittaa lasten kertomat ylös tai tilata otetut valokuvat, ei projektimme kaltainen lapsinäkökulmainen tutkimus voi onnistua.

Valokuvaushankkeessa käytimme lasten osallisuuden varmistamiseksi Roger Hartin (1992) osallisuuden tikapuita. Tikapuut on jaettu kahdeksaan portaaseen niin että alimmassa portaassa lapset eivät ole lainkaan osallisena toiminnassa ja kahdeksannessa eli korkeimmassa portaassa lapset ja aikuiset päättävät toiminnasta yhtä paljon. Hankkeen toteuttaminen keskittyi portaalle kuusi, jossa lapset otetaan mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen jokaisessa vaiheessa. Jäimme hanketta toteuttaessa portaalle kuusi, koska hankkeen idea tuli aikuisilta ja lapset eivät kaikissa tilanteissa voineet osallistua. Aikuisia tarvittiin esimerkiksi valokuvien tilaamiseen, näyttelyn järjestämiseen ja näyttelystä tiedottamiseen. Lasten mielipiteitä kuunneltiin ja lapset saivat itse valita kuvauskohteensa ja kertoa omin sanoin kohteista. Kuvien avulla työntekijät saivat tietää lasten mielipiteitä päiväkodin kivoimmasta ja tyhimmästä asiasta. Ihannetavoitteena olisi, että työntekijät ottaisivat jatkossa lasten mielipiteet huomioon ja näin ollen lapset pääsisivät vaikuttamaan päiväkodin toimintaan. Tämän sel-

vittämiseksi pitäisi tehdä uusi tutkimus esimerkiksi vuoden päästä ja selvittää ovatko työntekijät ottaneet lasten mielipiteet työssään huomioon.

Hankkeen tavoitteena oli lisäksi se, että lapset pääsisivät yhdessä varhaiskasvattajan kanssa kehittämään ja muokkaamaan kasvuympäristöä päiväkodissa. Antamalla lapsille mahdollisuuden vaikuttaa omaan kasvuympäristöönsä, pyrimme samalla kehittämään lasten itsetuntoa. Valokuvaamalla omasta mielestään kivoja ja tyhmiä asioita, lapset pystyivät kertomaan varhaiskasvattajille heidän mielipiteitään päiväkodista. Sitä, kuinka hyvin aikuiset tulevat jatkossa ottamaan lasten mielipiteet huomioon työssään, emme voi tietää, mutta saadaksemme tietoa työntekijöiden mielipiteistä projektin aikana, laadimme päiväkodin työntekijöille kyselylomakkeet. Tarkoituksena oli selvittää, tuleeko työntekijöiden omassa toiminnassa tapahtumaan muutosta tai ottavatko he lasten mielipiteitä jatkossa huomioon.

Teetimme kyselylomakkeita kaikkien niiden lapsiryhmien varhaiskasvattajille, joiden lapset osallistuivat kuvaamiseen. Yhteensä lomakkeita oli 12. Lomakkeet olivat yksinkertaisia kuuden väittämän kyselyitä, joihin vastattiin asteikolla 1-5 (täysin eri mieltä, jokseenkin eri mieltä, en osaa sanoa, jokseenkin samaa mieltä, täysin samaa mieltä). Väittämät olivat seuraavat: 1. Valokuvaushankkeesta oli hyötyä työyhteisölle, 2. Valokuvaushankkeesta oli hyötyä toiminnan suunnittelussa, 3. Valokuvaushankkeesta oli hyötyä henkilökohtaisessa työssäni, 4. Lasten mielipide tulee vaikuttamaan toiminnan suunnittelussa, 5. Tuletko muuttamaan inhottaviksi koettuja asioita päiväkodissa?, 6. Valokuvailmaisuus on minusta tärkeä toimintamalli. Lopuksi vastaajalla oli mahdollisuus omin sanoin antaa projektista palautetta. Lomakkeisiin vastattiin anonymisti.

Kyselyyn vastasi vain kolme työntekijää, joten hyvin suurta varmuutta emme saaneet siitä, vaikuttiko valokuvausprojekti työntekoon. Työntekijöillä oli kaksi viikkoa aikaa vastata nimettömästi yksinkertaisiin kyselylomakkeisiin, jotka toimitimme päiväkodille ja kerroimme kaikille ryhmille lomakkeista. Kävimme muistuttamassa lomakkeisiin vastaamisesta kaksi kertaa, mutta saimme silti vain kolme täytettyä vastauslomaketta. Työntekijöiden laiskuuteen vastata kyselylomakkeisiin saattoi vaikuttaa se, että olimme saaneet heiltä jo useasti suullista palautetta hankkeesta. Saimme suullista palautetta esimerkiksi silloin kun olim-

me ryhmissä ja kerroimme lapsille hankkeesta ja opetimme kameran käyttöä sekä silloin kun järjestimme lapsille esityksen, jossa he näkivät ottamiaan valokuvia. Olisimme toivoneet aktiivisempaa kyselylomakkeeseen vastaamista työntekijöiltä, jotta olisimme saaneet paremman kuvan siitä, aikovatko työntekijät ottaa lasten mielipiteet huomioon jatkossa.

Kaikki vastaajat vastasivat samalla tavalla. Valokuvaushankkeesta oli jokaisen (3) vastaajan mielestä hyötyä työyhteisölle, valokuvaushankkeesta oli hyötyä toiminnan suunnittelussa ja henkilökohtaisessa työnteossa, sekä lasten mielipide tulee vastaajien mielestä vaikuttamaan toiminnan suunnitteluun jatkossa. Kaikki vastaajat vastasivat myös, että tulevat muuttamaan inhottaviksi koettuja asioita päiväkodissa ja että valokuvailmaisuus on tärkeä toimintamalli. Yksi vastaajista oli antanut projektista palautetta.

Monet lasten mielestä inhottavat asiat ovat niin sanottuja pakollisia, mutta voin yrittää tuottaa tilanteita niin, että esimerkiksi lepohetki on lapselle mukavampi – kivempi juttu. Mietitään tarkemmin, esimerkiksi satuja jne...

Jotkut asiat päiväkodissa eivät välttämättä ole lasten mielestä kivoja, mutta niitä ei voida kokonaan poistaa. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi päiväunien nukkuminen tai ulkona käyminen, sillä ne kuuluvat varhaiskasvatussuunnitelmaan eikä niitä voida lasten mielipiteistä huolimatta kokonaan poistaa. Lasten tulee myös oppia kestämään asioita, jotka eivät aina ole heidän mielestään kivoja. Vaikka projektin tavoitteena olikin saada lasten ääni kuuluviin ja mahdollistaa lapsille mieluinen kasvuympäristö, täytyy lasten oppia myös se, että kaikki asiat elämässä eivät aina ole kivoja, mutta pettymyksiä ja epämukavia asioita on opittava sietämään.

Projektin vaikuttavuutta lasten itsetuntoon ei voida täsmällisesti sanoa, koska emme tehneet aiheesta erikseen tutkimusta. Uskomme kuitenkin, että tieto siitä, että oma valokuva tulee esille valokuvanäyttelyyn, jossa vanhemmat ja muut aikuiset pääsevät sitä katsomaan, tuntui lapsista hyvältä ja kasvatti heidän itsetuottamustaan. Kerroimme lapsille valokuvia ottaessa tulevasta näyttelystä ja heidän innostuksensa näkyi ilmeissä ja eleissä. Ennen valokuvanäyttelyn pitämistä pidimme kaikille projektiin osallistuneille lapsille ja ryhmien työntekijöille

tilaisuuden, jossa näytimme kaikkien lasten ottamat kuvat dokumenttikameralla päiväkodin salin seinään heijastaen. Kerroimme aina kuvan ollessa esillä, kuka oli kuvannut ja mitä hän oli sanonut kyseisestä kuvauskohteesta. Osa lapsista oli todella kiinnostunut tilaisuudesta, omista kuvistaan ja muiden kuvista, mutta toisten lasten mielestä tilaisuus ei ollut kiinnostava. Lopullinen valokuvanäyttely oli päiväkodin työntekijöiden mukaan onnistunut ja uskomme näyttelyn osaltaan nostattaneen lasten itsetuntoa ja tunnetta siitä, että he osaavat.

Lasten valokuvailmaisuus on menetelmänä helppo ja sitä voi toteuttaa missä tahansa päiväkodissa, jossa on kamera. Kaikki lapset voivat osallistua valokuvaamiseen ja esimerkiksi eleillä kertoa mitä haluavat kuvallaan tuoda esiin, jos eivät osaa puhua tai puhuvat toista kieltä. Menetelmän toteuttamiseen tarvitaan vähän resursseja, sillä riittää, että yksi työntekijä ottaa toiminnan vastuulleen. Jos aikataulut ovat tiukkoja, voi menetelmän toteuttaa vähitellen, esimerkiksi vuoden aikana. Lasten valokuvailmaisuutta ja esimerkiksi tämän tutkimuksen tuloksia voidaan käyttää tulevaisuudessa hyödyksi ennen kuin aletaan rakentaa uutta päiväkotia tai luomaan toimintasuunnitelmaa tulevalle toimintakaudelle. Lasten valokuvailmaisuutta voi käyttää hyödyksi myös muihin tutkimuksiin, eikä ainoastaan selvittämään päiväkodin kivoimpia tai tyhmimpiä asioita. Projektista oli lisäksi henkilökohtaista hyötyä toteuttajille, sillä saimme itse uutta tietoa menetelmästä ja opimme lasten kanssa työskentelystä lisää. Projektin toteuttaminen vaikutti omaan ammatilliseen kasvuunne sitä kehittäen.

Valokuvausprojektissa lapset kuvasivat vuorotellen niin, että yksi lapsi oli aina kerrallaan valokuvaamassa. Tällä tavalla halusimme mahdollistaa sen, että jokainen lapsi tulisi kohdatuksi ja että saisimme mahdollisimman tarkan kuvauksen lapsen omista mielipiteistä. Emme halunneet muiden lasten vaikuttavan lapsen kertomaan tai kuvauskohteisiin. Toisaalta Setälä (2012) kirjoittaa teoksessaan, että mikäli lapset kuvaisivat pareittain, he saattaisivat kertoa kuvauskohteistaan enemmän toisilleen. Näin ollen lapset saattaisivat miettiä ja puhua kuvauskohteista keskenään enemmän, kuin mitä he kertoisivat yksin kuvatessaan ohjaajille. Lapset olisivat vapautuneempia ja saisivat jutella tutun kaverin kanssa, joten heillä saattaisi olla enemmän sanottavaa. (Setälä 2012, 73.) Halusimme kuitenkin toteuttaa projektin niin, että jokainen lapsi saisi vuorollaan olla kanssamme kuvaamassa ja kertoa itse omista mielipiteistään, ilman muiden

lasten läsnäoloa. Näin mahdollistimme lapsen kuulluksi tulemisen ja lapsen kokonaisvaltaisen huomioimisen.

LÄHTEET

- Aerila Juli-Anna & Sarmavuori Katri, 2010. Kuvakirjat ja sadut porttina kirjallisuuden maailmaan ja osana varhaiskasvatusta. Teoksessa Riitta Korhonen, Marja-Leena Rönkkö & Juli Aerila (toim.) Pienet oppimassa. Kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Turku: Opettajankoulutuslaitos.
- Aro Tuija, Lyytinen Paula & Siiskonen Tiina, 2003. Havainnointi, arviointi ja tutkimuksiin ohjaaminen. Teoksessa Timo Ahonen, Tuija Aro, Ritva Ketonen ja Tiina Siiskonen (toim.) Joko se puhuu? Kielen kehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Aula Maria Kaisa, 2011. Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa Kaisa Rantala & Suvielise Nurmi (toim.) Näyn & kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Helsinki: Lasten Keskus Oy.
- Eronen Jonna & Wuorinen Tiina, 2013. Parempi Suvela: Lasten näkemyksiä alueen kehittämiseen. Espoo: Laurea Ammattikorkeakoulu.
- Eskel Paulina & Marttila Marjaana, 2013. Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa Päivi Marjanen, Marjaana Marttila ja Marjo Varssa (toim.). Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Freeman Michael, 2011. Digikuvaajan käsikirja. Välttämätön matkaopas digijärjestelmäkameran käyttäjille. Helsinki: Readme.
- Haapaniemi-Maula Ritva, 1996. Lapsuus on leikin asia. Teoksessa Timo Jantunen & Paula Rönkberg (toim.). Anna lapsen leikkiä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hart Roger, 1992. Children's participation: from tokenism to citizenship. Italy: Unicef International Child Development Centre.
- Heikkilä Matti, Välimäki Anna-Leena & Ihalainen Sirkka-Liisa, 2007. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Oppaita 56. Helsinki: Stakes.
- Helenius Aili & Lummelahti Leena, 2013. Leikin käsikirja. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Hujala Eeva, Puroila Anna-Maija, Parrila Sanna & Nivala Veijo, 2007. Päivähoidosta varhaiskasvatukseen. Hyvinkää: Edufin.
- Jantunen Timo, 1996. Esiopetuksen lapsilähtöisyys. Teoksessa Timo Jantunen & Paula Rönkberg (toim.). Anna lapsen leikkiä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

- Järvenpään kaupunki, 2011. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma, henkilöstön koulutus, osa 1: Lapsen ja vanhemman kuuleminen ja dialogi.
- Järvinen Mervi, Laine Anne & Hellman-Suominen Kirsi, 2009. Varhaiskasvatus-
ta ammattitaidolla. Hämeenlinna: Kirjapaja.
- Kanninen Katri & Sigfrids Arja, 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen sil-
min. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karlsson Liisa, 2012. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla.
Teoksessa Liisa Karlsson & Reeli Karimäki (toim.). Sukelluksia lap-
sinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Suomen
kasvatustieteellinen seura Ry.
- Kaskela Marja & Välimäki Anna-Leena, 2006. Varhaiskasvatus. Tietoa pienten lasten
vanhemmille. Helsinki: Stakes ja sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kauppi Ulla, 2001. Päivähoitoa täydellä teholla. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Korkeamäki Riitta-Liisa, 2011. Kieli ja vuorovaikutus oppimisympäristöissä. Te-
oksessa Marja Nurmilaakso ja Anna-Leena Välimäki (toim.) Lapsi ja
kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Ter-
veyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kronqvist Eeva-Liisa, 2012. Varhaispedagogiikan kehityspsykologinen perusta.
Teoksessa Eeva Hujala & Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen
käsikirja. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kronqvist Eeva-Liisa & Kumpulainen Kristiina, 2011. Lapsuuden oppimisympä-
ristöt. Eheä polku varhaiskasvatuksesta kouluun. Helsinki: WSOY-
pro Oy.
- Laki lasten päivähoitosta 1973/36, 25.3.1983. Viitattu 15.4.2014.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>
- Lindberg Päivi, 2011. Kieli ja visuaalinen ympäristö. Teoksessa Marja Nurmi-
laakso ja Anna-Leena Välimäki (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen ke-
hittyminen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Terveiden ja hyvin-
voinnin laitos.
- Liukko Seija, 1998. Ilmaisua ipanoille. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Lyytinen Paula, 2003. Kielen kehityksen varhaisvaiheet. Teoksessa Timo
Ahonen, Tuija Aro, Ritva Ketonen ja Tiina Siiskonen (toim.) Joko se puhuu?
Kielen kehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Mäkinen Leena & Suvanto Anne, 2011. Lasten kerrontataitojen kehitys.
Teoksessa Soile Loukusa ja Leila Paavola (toim.) Lapset kieltä käyttämässä.
Pragmaattisten taitojen kehitys ja sen häiriöt. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Pelastakaa Lapset ry, 2011. Pelastakaa Lapset ja osallisuus. Teoksessa Riitta
Kauppinen (toim.) Lapsen ääni – tarina minulta.

- Peltonen Hannu, 2004. Kasvattajana sosiaali- ja terveysalan ammattiteissa. Helsinki: Tammi.
- Reunamo Jyrki, 2007. Tasapainoinen varhaiskasvatus. Erilaisia tapoja suhtautua muutokseen. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Setälä Päivi, 2012. Lapsi kuvan takana. Erityisiä piirteitä lasten valokuvailmaisussa. Helsinki: Musta Taide.
- Turja Leena, 2012. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Eeva Hujala ja Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-Kustannus.